

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR

NAPLÓTÖREDÉK
(1835-1836)

JANUÁR 1SŐJÉN 1835

Azon pillanatok közt, melyek alatt néha az élet mulandóságára gondolunk, megfutott pályánkra visszatekintünk s a jövő eleibe sóhajtunk, talán a legérdekesebbek az esztendő utósó estvéje pillanati! Akarjuk, ne akarjuk, mégis meglepnek, habár hirtelen ellebbenés közt is, a *múlt*nak képei, - és mintha akkor bűneinknek árnyékai is feltűnnének előnkbe, s homályos érzelmekben, sejdítésekkel tele sóhajtásokkal tekintünk a jövő esztendő eleibe.

Ily pillanat vala nekem az 1834ik év utósó estvéje. Életemnek 40ik esztendejébe lépém. Érzem, nem sok van még hátra, s mely keveset teheték eddig! Végigtekinték ezen esztendei történeteimen, érzelmeim s helyhezeteimen s elmerülten a múltnak boncolgatásában. Szoros számvétellel vizsgáltam tetteimet. Igenis, találtam azok közt némelyeket, melyek nyugtaták keblemet, hogy mint becsületes ember s becsületes hazafi viselém magamot, - de találék sok vonást is, igen sokat még, mik piríták lelkemet! Találtam, hogy nem tisztán járok el minden dologban, hogy hiúság vala sok cselekedetim rugója, hogy restségem miatt magam s a közönség iránti sok kötelességim elmúlátam.

De találtam nehéz szenvedésim vonásira is, megvettetéseim, hátratételéseim s lealáztatásom vonásira, s ezekhez hazánk kedvetlen sorsán való sok aggodalmimra, - s a sorsnak azon csudálatos elegyítékére, hogy múlt esztendei pályám alatt sok hazafiak s jelesebbek becsülését és figyelmét megnyertem, míg némelyeknek azalatt bosszús gyűlölségét vontam magamra! - És találtam múlt évi történetimben a szív vesztesége fájdalminak azon vonásit is, melyek újra felsajdulva dülák keblemet s a fojlódott bánat egész súlyával borítanak el. - Kiszakasztá mellőlem a sors, ki szívemnek legkedvesebb vala ez életben, ki tíz esztendeig volt érzelmim s gondolatim örökös foglalatossága, tíz esztendeig éjjeleimnek álma s vágyaim mindenkori tárgya! És talán az én hidegségem is súlyosította utolsó óráit, s talán a történetek különös szövődése által éppen miattam halt el, mielőtt azt kérhettem volna tőle: „Bocsáss meg, mert megbántottalak!”

Lelkemnek ily hánykódásai közt a múltnak képeiben, végre sajnálkoztam magamon, hogy ennyi bánatot kelle esztendő alatt szívembe rejtve hordoznom, s úgy tetszett, mintha egy sugallat ezzel vigasztalna: „Megengedetttek a te hibáid ennyi szenvedésid után.” - De bánatimnak ezen boncolgatásiban mégis bizonyos keserű örömet találék s kívántam volna azoknak minden vonásit még egyszer felújítani. Sok vonás azokból már csak homályosan lenge előttem, s sajnáltam, hogy azokat minden árnyéklatikkal még egyszer nem hozhatom elé.

Ezen helyhezetem állandó feltétellé erősíté bennem azon régi szándékomot, hogy ezután életemnek nevezetesebb történeteit feljegyezzem, s tetteim, érzelmeim és történeteimből oly tárt gyűjtsek, hol az engemet érdeklő múltat - legyen az jó vagy rossz -, mint tükörben, még egyszer megpillanthassam.

JANUÁR 9KÉN 1835

Néhány nap múlt el, mióta a fennebbi sorokat írák s az alatt sokat foglalatostkodtam feltétemmel. És midőn lelki erőmet fontolgtám e szándék kivitelére, feltűnének annyi szám-talan ilynemű hajdoni fogatkozásim s azoknak munkátlanságom miatti elenyésztek, - s pirulás és csüggedés érzelmi nyomának le! - Érzem, hogy a vállalat valóban nagy, mert tudom én azt már, hogy a léleknek egész erejét kívánja igazságosan festeni le belsönket, megvallani tetteink minden rugóját, megküzdeni hiúságinkkal s oly tisztán írni le érzelmeink s gondolatainkot, hogy a józanabb órákban lelkesmeretünk kímélés nélkül helybe hagyja azokat.

Kérdem elmémet s kérdem szívemet és lelkemet, ha van-e elég erejök szégyenben nem hagyni engemet önmagam előtt? És e pillanatban, midőn ezeket írom, mintha terjeszkednének karjaim egy láthatatlan valóság felé s sóhajtás emelkedik lelkemből segedelemért, erősítésért s állandóságért esdekelnem! Te vagy-e ez imádságnak szent ihlete? Te vagy-e ez, oly ritkán megjelenő sóhajtás egyetlen neme? mely csak boldogságim szebb pillanatiban s nyomó bánatim közt szoktál felfakadni s ezer gondolatim s érzelmim felreppenteni! Érzem, te az én lelkem nyugalma s erejét fogod meghozni s erősítendesz szándékomban.

Igenis, igyekezni fogok e naptól fogva a velem történt nevezetesebbeket ide oly híven leírni, mintha azt az Isten ítélőszéke előtt kellene elbeszélnem. Próbálok küzdeni hiúságimmal, munkátlanságommal. Próbálok szívemet tisztogatni s minden nemtelenebb indulatokkal erőmig megvívni. Próbálok érzelmeimet nemesebbíteni, s tetteimet leírva, lelkem ismerete bírálata alá vetni.

JANUÁR 10KÉN

Amint jövök haza a Casinóból, bizonyos írást lengetett a szél a kapun alig odaragasztva. Sötét volt már. Közelebb néztem, s nagy betűkkel az N. nevét olvastam felülírva, csúfolódó epithetonokkal. Gondoltam, hogy paszillusnak kell lenni, s siettem haza vele. Míg szállásom felé haladtam, úgy tetszett, mintha jólesnék érzésemnek, hogy e kétszín, csalfa embert s hivatalbeli egyik alattomos rágalmozómat ekként kicsúfoltatva, mindjárt olvasandom. Szobámba lépve siettem csak a tűzvilágnál átaltekinteni az írást. Tele volt ez az N. alacsony tettei felhordásával. Az usurpált nimbusz tépetett le róla. Kitaláltam az íróját. - De amint végigolvastam, úgy tetszett, hogy szánom őtet. Megint olvastam s gondolkoztam, mitévő legyek vele. Fegyver van ugyan kezében ellenséged ellen, mondám magamban, de illik-e, hogy te is hátmegett döfd őtet, mit benne kárhoztatsz? Mely nemtelen az ily bosszú gyönyörűsége! - S hirtelen tűzbe vetém az írást. Soká andalogtam azután e tettemről, s le nem írható csendes örömvé tevő estvémet, hogy bosszúmon győztem, rosszakarómnak megengedtem - s e nyugtató tettel kezdek el ezen írásomat.

JANUÁR 11KÉN

Olvasám az ujságokban a hivatalos jelentést, hogy a magyar tudós társaság engem is megválasztott levelező tagjának. Ezen új rang nagyon genieroz. Ugy tetszik, mintha boldog magányomból kihurcolnának egy zajgó sokaság közé, hol ujjal fognak mutatni: „Íme a tudós!” Szegénységem büszkesége meg van alázva.

A céhot és monopóliumot minden nemben utálok, s íme, nekem is céhbeli tagnak kellennem! Nem tudom kimagyarázni, miért van terhemre nekem ez a megtiszteltetés. Ugy tetszik, hogy ez által leköteltetik az ember a közvéleménynek s justt ad a közönségnek tudós várakozásra. Minden fény és kijelentés ellensége a csendes örömeknek.

Döbrentei és Wesselényi legrégibb barátim, s mégis nagyon haragszom rájuk. Őket szívemből kértem volt, hogy megválasztásomat fordítsák el rólam, s mégis ők azt nem tették, s talán éppen ők is elmozdítói voltak.

Sokat tűnődöm, ha a diplomát elfogadjam-e? Ha elfogadom, kicímerezett tudósnek néznek egész életemben s minden ember tudós munkát és tudós beszédet vár tőlem. Pedig engemet, az úgynevezett tudós conversatio nagyon fáraszt, s azt sem tudom, ha írok-e még valamit kiadás végett! Ha el nem fogadom, hihetőleg gorombaságnak s kevélységnek veszik a választók s tudós bolondnak fognak tartani.

JANUÁR 13KÁN

Országgyűlésünk dolgai mindinkább bonyolódnak. A legszebb indítványok elhullnak. A szabadelvűeket üldözés s ijesztgetés fenyegeti. Árulás, visszavonás, rettentés, megvesztegetés s minden nemtelen eszközök játékba vétettek. Megcsalódtam hazám morális erejében; alig van tíz ember, ki értené, mit kell tenni. Nincsenek morale principiumaik, melyek körül forogjanak s mégis örökre azon egy pontra térjenek vissza. A nagyobb rész, még csak módiból, önhaszonból, ravaszságból liberális. Kevesen gondolkodtak komolyul a szabadságról, annak szelleme nem vált még vérré bennök, s lehet-e többet remélni törvényeink mostani állásában? E nemzet soha nem fog elémenni a rendes reform útján! Külső vagy belső megrázkódtatás, sanyargatás és ínség kell, hogy felébredjen bűnös henyeségéből.

Wesselényi Miklós különös jelenet az országgyűlésén. De ő nemzetünknek korán van születve, mint II. József volt. De mégis oly hasznokat fog tenni - nem nekünk, hanem a jövő generációknak -, mint József tett. Neki vak ellenségi vannak és lesznek, személyesen és elveinek, s ez a história szerint igen természetes. Ő nem azok közül való s nem is akar az lenni, kit minden szerethessen. Neki egy nagy hibája van a politikai pályán. Azt hiszi, hogy az oratori tactikát nagyon érti, s van is oka azt hinni a momentum behatásai után. De nem akarja elhinni, hogy ravasz ellenséggel áll szembe, mely minden oratori tactikáját hátulról gúnyoló nevetéssel teszi semmivé. Nem akarja hinni, hogy ellensége, amily ostoba, éppen oly ravasz is.

JANUÁR 15KÉN

Ó, hazám, mikor lesz vége e kínos aggódásnak miattad? Derengsz néha szép reményt, sugársz néha szép jövőndőt s oszlani látszanak fellegid. És megint új robajjal dúlnak feletted zivatarok s elborulsz és a zsarnokságnak újonnan kigondolt fortélya riaszt fel álmunkból. Ah, ez valóban fárasztó élet, ez, a reménytelen szerelmesnek gyötrelmes élete.

JANUÁR 18KÁN

A reggel Wesselényi Miklós egy levélben azon kére, hogy szállásomon maradjak. Mivel a Közép Szolnok vármegye Casino követséget küldött hozzám, egy billikomot általadni nekem. - E tárgy iránt ez előtt néhány héttel hallottam volt annyit, hogy Közép Szolnokban munkám sokak figyelmét magára vonta s az ottaniak egy billikomot készíttetnek nekem megisztelésül. De engemet illetván a dolog, szégyelltem tovább kérdezősködni iránta. A levél meghozója azt is mondá, hogy a követség számos tagokból áll Wesselényi vezetése alatt, s ő fog beszédet tartani a billikom általadásakor.

Soha nem tudnám leírni azon különböző érzelmek elegyedését, melyek e hírrel megleptek. Oly aggodalom s oly remegés fogott el, hogy hirtelen bezártam ajtómat, gondolkodni, mitévős legyek. Azt határozám, hogy elbúvjak a követség elől vagy szekeret vegyek s mindjárt falura induljak, vagy megizenjem hirtelen rosszullétemet. Mindenfelé haboztak gondolatim; el voltam fogódva. Átkoztam az autorságot. Miként álljak annyi ember eleibe? Mit mondjak nekik, ki nem tudom feltalálni magamot közhelyen? ki rossz orátor vagyok? s éppen most, midőn csak én vagyok kitűzve a figyelemnek, s minden ember csak tőlem vár valami különöst hallani?

Aggódva tekintgettem ki az ablakon, segedelmet várva valahonnan. És íme közelget a csoport szállásom felé tartva, úgy tetszett, mintha a kalpagokon ingó tollakon a tenger hullámain látnám felém hömpölyögni, s mintha süllyedni érzeném magamot. Wesselényi elől jött a billikom hozzával. Megtölt szobám emberekkel s én álltam előttök, mint egy megítéltetett.

Elkezdett Wesselényi szólni, de oly innepélyes arccal, mintha ő nem volna most az én gyermekkori barátom, mintha egy idegen állana előttem. Beszéde hosszú volt, de tartalma fonalát nem tudtam fenntartani, hogy aszerint felelhessek vissza. Én azalatt csak érzelmeimmel foglalatostkodtam, s midőn a rám halmozott dicséretnek fordultak elé, akkor még zavarodottabbak lettek belsőmben az ezerféle indulatok.

Rám jött már a sor felelni. Hihetőleg, kik beszédem figyelemmel hallgatták, nem találhattak abban igen sok logikai rendet. Eldúlva volt belsőm, s amit mondtam, azok remegő érzélem szaggatott kifejezései lehettek, miket azon renddel soha nem tudnék elmondani. Beszédem közben Wesselényire pillantottam s könnyel ragyogni láttam szemét. Úgy tetszett, hogy megint gyermekkori barátomat látom benne, s ez a pillanat annyira megzavart, hogy különböző töredezett habozások közt, félbe kellett szakasztanom beszédemet.

A követség elmente után egészen kimerülve éreztem magamot. El voltam bágyadva testben és lélekben, mint egy hosszas terhes utazás után. De e lankadtságban mégis kimondhatlan jól éreztem magamot, hogy megint egyedül lehetek, hogy nem kell tovább küzdenem indulatim habozási közt. Mintha egy soká hordozott terhet raktam volna le lelkemről. - Dicsőségnek csiklandó örömei, nagy procentekkel fizettem meg én mindig elreppenő kellemiteket!

Estve nagy vacsorát adott Wesselényi a követség tagjainak, hol megint én valék kitéve a pohár köszönések tárgyául. - A követség beszédeinket írásba kívánta, hogy küldőinek számolhasson megbízatásáról. Ez megint nagy baj volt nekem, mert nem voltam képes oly renddel leírni, mint beszéltem. Próbáltam tehát írni oly formát, mint homályosan emlékezhettem az általam mondottakról.

JANUÁR 25KÉN

Tegnap estve Casino közgyűlése volt. Gyergyaival törvényjavaslatokat készítettünk vala, mint biztosok, s azok most vétettek fel. Sok elhullott javaslatinkból, mik éppen a Casino fenntartása érdekét, pénztára alapulását s elaljasodásából felemelését tárgyalták. A magyar nemes emberek nagy részének szörnyű csalfa megfogatja van a szabadságról. A törvénynek azon philosophiája, hogy csak akkor lehet biztosítva szabadságunk, ha magunkat lekötelezzük egymás szabadságát nem sérteni, éppen nem fér fejökbe. A magyar a társasági viszonyokbeli törvényes lekötelezést szabadsága sérelmének tekinti, s mivel törvényei szerint a közönségnek semmit nem tartozik fizetni, ezen törvényes igazságtalan elvnel fogva, a közintézetekre sem könnyen fizet. Ő szégyelli a takarékoság elveit is; nagylelkűsködni akar, de nem szeret fizetni. Szabad akar mindenütt lenni, mert ő szabad nemes ember, s társa szabadságát mindenütt bántja. Csinos, pompás, ötlet kímélő társaságot óhajt, s ő betyárkodik s trágárság beszéde tárgya. Elszomorított ezen liberális-despoták, fényes-szegények s szabad-betyárok vitatása.

Ezen gyűlés Gróf Bethlen János helyett engem választott meg igazgatónak; de azt nem volt kedvem vállalni s déprécáltam, mert érzem, hogy a Casino hanyatlani kezdett tónusát sok kedvetlenség nélkül nem vagyok képes helyrehozni. A Casino nekem soká kedvenc ideám volt, attól igen sokat reméltem. Annak felállításán sokat fáradtam, sok rágalmat s gorombaságot nyeltem el. Azt hittem, csak a kezdet bajos, de practicai folyamatja mindinkább csüggeszt.

JANUÁR 26KÁN

Eltemetők Pap Gábort, kivel 22 esztendő óta, tanuló koromtól fogva, álltam ismeretségben. Egy becsületes, jámbor, igyekező polgár volt, kinek boldogulásán szívemből törekedtem. Háza nekem pihenés menedéke vala. Hivatalbeli feszes, fás s hideg társalkodású helyzetim után, naponként befordultam hozzája néhány minutumra. Egészen otthon találtam magam nála; semmi társasági viszony nem genierozott; köszöntem, vagy csak ceremónia nélkül beléptem, búcsúztam, vagy senkitől észre nem véve eljöttem, az mindegy volt köztünk. Így hullnak el régi ismerősim, s mely baj már elhűlt szívvel újabbakat szerezni. Nyugodjanak békében poraid, becsületes, jó ember!

JANUÁR 29KÉN

Wesselényi fellépe az országgyűlésen egy nagy következésű indítványával. Miután a napló nyomtatását betiltották s hiába volt a nemzet jussaira hivatkozás s minden kérelem, ő senkinek sem szólva, lytographiai köveket hozatott, s a napló nyomtatását január 1ső napjától kezdve szállásán megindította. Mely nagy volt a meglepetés, midőn beszéde közben kitakarta a napló már kinyomtatott első ívét, s felmutatta a gyűlésnek. Határtalan öröm lepte meg a gyűlés nagyobb részét s halálos remegés a szolgálalelkűeket. Az indítvány elfogadtatott, s ő a sajtót a nemzetnek adta. A legelső próbaívet én is bírom, melyet igen nagy kincsnek tartok, mert ezen szép merészségnek bizonyosan nagy következései lesznek. - Estve Gyulai Lajos ívet bocsátott a Casinóban, hogy Wesselényinek ezen szép tetteire egy billikomot nyújtsunk.

FEBRUÁR 1SŐJÉN 1835

A viadaliskola nagygyűlését tartottuk. Megint megválasztának igazgatónak, s ezt örömmel fogadtam el. Ezen iskola létezésére s sikeres haladtára gondolás mindig valami kedves s nyugtató érzelem nekem. Mert tudom, hogy ez az én igyekezetem után létez, s én eszközölém ennyire gyarapulását s megalapítását. Sokat bajlódám, míg rábeszélhettem némelyeket, s magamnak is kevés vagyonomhoz képest sok áldozatomba került. Kendeffi vala ebben nekem nagy segédem, s nála nélkül bajosan is boldogulhattam volna. Szegény Kendeffi! Ő Shakespeare-i ember vala köztünk. Planumaimmal mindig háta mögé bújtam, s az ő óriási lelke sokat létre hozott, mikből én sokat nem tehettem volna nála nélkül.

FEBRUÁR 4KÉN

Néhány nap óta nem akarnak országgyűlést tartani. Az emberek suttognak, hátra vonulnak, remegnek, s senki nem tudja, mi lesz. Azt rebesgetik, hogy a gyűlést eloszlatják s Ausnahms-Regierung lesz. Ez nem újság a világ históriájában s az Erdélyében sem. Básta, Heister, Caraffa etc. mind ismeretes nevek nekünk. A Coup d'État, kedvetlen ugyan a jelenkornak, de a jövőre mindig szokta áldani.

FEBRUÁR 6KÁN

Minden kaput katonaság foglalt el töltött fegyverrel. Azt suttogják, hogy kemény rescriptumok érkeztek, az ország gyűlése minden tette cassáltatik s eloszlatják; ha nem akarnak oszlani, katonaság fog az országházára rukkolni. - Felgyűltek a rendek tíz órakor, olvassák a jegyzőkönyvet, utána az eloszlató rescriptumot, mely tele van törvénytelenések

elészámlálásával s fenyegetődzésekkel. Az olvasás bévégeztével az elnök odahagyja székét, hiábavalók különböző felkiáltások, hogy ez törvénytelen elosztás módja.

Ugyanekkor a Gubernium is egybegyűlt, ott is olvassák ezen rescriptumot és még egy mást is, mely azt tartja: hogy mivel az ország rendetlenségbe jött, királyi biztos neveztetett ki, s ennek teljes hatalom adatott letenni s felvenni minden tisztviselőket, s mindent cselekedhetni, mit jónak lát. A marchalis székek betiltatnak, s minden csak a biztostól függ. - A katonák még mind foglalva tartják a város kapuit körösded. Rémülés fog el mindeneket, hogy önkényű igazgatás állott fel. A követek egy része azonnal készül elindulni. A többiek protestációról gondolkodnak, de nem lehet egybegyűjteni őket. Minden ember csak önmagával van elfoglalva, s mint egy közönséges égéskor, csak arról gondolkodik, hol menthesse meg személyét s vagyonát. Sok ember leveti az álorcát, s szélnek fordítja köpenyegét. A módi, a ravasz s a kétszín liberálisok rohannak az új igazgatásnak hódolni s jelteni tetteik megbánását. A servilisek triumphussal járnak s fenyegetődznek. Alig van néhány, ki megtartotta eszméjét. A história senkinek nem jut eszébe. Mindenekben közönséges annak megvalósulása érzete: hogy nincs erőnk, gyengék vagyunk, és gyávák vagyunk. Mely képek ezek egy festőnek s psychologusnak.

Egész nap jártam széjjel, ismerősimmel találkozni s a dolgok folyamát figyelmezni. De elfajlódott, elkeseredett érzéssel jártam. Láttam népmozgásokat Párizsban és Belgiumban; láttam a Júliusi revolutió következtéseinek habzásait, de azok nem érdekelvén engem, hideg nézőnek maradtam, s azt hittem, hogy hazámban is hideg tudnék maradni. De egészen másként tapasztalom itthon magamot; dűlva van belsőm, a jövő minden kedvetlenségeivel áll előttem, s fáj, igen fáj hazám sorsa.

FEBRUÁR 7KÉN

Gyakran megfordultam Wesselényinél. Az ő sorsa az enyém is. Őtet igen féltem, mert ellene vannak leginkább felbőszülve a servilisek. Figyelmeztem minden léptét, nyugtalannak látszott ő is, de nem elcsüggedve. Drága reá nézve minden pillanat, mert minden pillanatban várni lehet a rárohanást. Jovaltam neki teljes szívemből, hogy menjen, vonja félre magát egy ideig, s ne játszdja Egmontot. De nagy csudám volt, valahányszor Wesselényihez mentem, hogy máskor mindig tele találtam szobáját, s most alig egy-két ember néha!

Délben egész pompával felment a királyi biztos a Guberniumba. Az utcán s a Gubernium körül sok néző állongott. A tanácsosok eleibe jöttek a grádics aláig, ott hódolni nekie. Az alsó personálénak is rendelés volt téve, hogy mindenki a tornácokon álljon a pompa nevelésére. A tanácsban felolvastatott a biztos rescriptuma, melynek erejénél fogva az ország igazgatása határtalanul rábízatik. Soha ellenkezőbb arculatokat nem láttam, mint a biztos felmente és lejöttekor! Mindenki némán állott, de egy résznek rejtett öröm sugárzott arcán; a más bánatja mélységét látszott boncolgatni, és megint a más rész, a Homerosz Achilleséhez hasonlított, midőn Patroklosz megöletése után bódulva forgatta könnyezni nem tudó szemeit, - és megint egy nagy rész ott állott, semmisége érzetében egybezugszorodva, bárminő sorsnak jobbágyi alázatossággal meghajtani nyakát.

Estve elbúcsúztam Stuler nevű lelkes ifjútól, ki legelső volt a lesújtásra kiszánva. Neki még az éjjen menni kellett, mert a városi tanácsnak ki volt adva a rendelés elfogatása iránt. Ittléte alatt gyakran találkoztam vele, kellemes, könnyű s a legegyszerűbb társalkodási módja mindig a franciákra emlékeztetett. Midőn szekérbe ült, nagyon meg voltam illetődve sorsán, s sóhajték, hogy talán némelyikünknek is ily sorsunk lehet nemsokára.

FEBRUÁR 8KÁN

Elindult Wesselényi. Akaratból nem mentem hozzája búcsúzni; nagyon el voltam érzékenyülve. Mintha egy nagy teher esett volna le szívemről, midőn megtudtam, hogy szerencsésen elmehegett.

És most már magam sorsáról kezdék gondolkodni. Szobámban maradtam egész nap, számot vetni magammal. Mind elésorolám politikai bűneimet. Megfeszítettem emlékezetemet, hogy ötesztendei politikai tetteim, írásaim s beszédim még egyszer megvizsgálhassam. Azokat elébb egyenként a törvény szoros értelme szerinti bíráló alá vettem, ítélt, mintha idegent ítélnék, - s magamot hazánknak akármely igazságoson magyarázott törvénye előtt tökéletesen tisztának találtam. Azután egy határtalan önkény széke előtt képzeltem magamot, s érzem, mennyi oldalról vagyok megtámadható, mint magános szegény ember, mint hivatalbeli s mint író.

De a megítéltetésig tenger aggódtatáson láttam magamot keresztül hurcoltatni. Lépteim után láthatatlanul leselkedtek egy fekete csoport zsoldosai. Minden nyomon éreztem jelenlétöket, barátim s jó ismerősim közt, minden társaságban s magános elmélkedésem alatt, sőt íróasztalomnál is hátam megül belékacsintgatni papirosamba. A legközönségesebb kifejezésemnek ezer rejtett magyarázatját adták. Lassanként kezdettek dolgaim elakadni, láthatlan erő dolgozott terveim ellen: elhidegült s gyanakodó arc állott mindenütt előttem. Elnémultam a társaságban, mert mindenikben ellenségem lappanghat. Olykor szolgálai félelem verte le lelkemet, s olykor dühös kifakadásra lobbantam, - de nem volt ki ellen. Kívántam megvívni ellenségeimmel, de az nem állott elé seholt. Kívántam nyílt szívvel s ártatlanságom egész érzetében menteni magamot a vádak ellen, de a vádló nem volt seholt, a vádat senki nem közölte velem. Rágalom harapdosta mindenütt nevemet, költött bűnök büntetése ijesztgetett és senki nem tudta származásuk kútfejét. Végre egészen megnémultam, gyűlöltem az embert, s e hazában, melyért annyit égek, annyit szenvedek, boldogságomra minden kinézés el volt vágva, - s így éltem a bizonytalanságnak legkínosabb életét.

Végre a zsarnok palotájába idéztettem, titkos parancs által, titkos ajtón vezettetve bé. Egy fekete könyvre hivatkoztak ellenem, de a vádat senki fel nem olvasta, s vádló senki nem volt. Oltalmazásnak nem adatott hely; a büntetés kimondatott, s nem volt kihez appellálni. Hiában hordtam fel ártatlanságom, hiában kértem a törvény és igazság kiszolgáltatását, arra senki nem figyelmeztetett. Megfosztva álltam mindentől az életben, meggyalázva, elzárva a szabadságtól s a zsarnok által kigondolt minden lelki és testi kínoknak alája vettelve. És láttam végre magam előtt a büntetéseknek legrettenetesebbikét is, hogy - hazámból bújdosnom kellett!

De mit vétettem tehát? Vétkem-e: hogy sok esztendei elmélkedésem, itthon és más nemzeteknél tett tapasztalataim után, a józan ész s a természet törvényein alapult constitutionális kormányt óhajtottam, hol a király is csak első tisztviselő s nem népe zsarnoka legyen, hol a törvény minden lakost egyformán védjen s hibájában egyformán büntessen, hol csak a törvény uralkodjék kérlelhetlen keménységgel, s nem senkinek önkénye? Vétkem-e: hogy fájt nemzetemnek hátramaradta, demoralizáltsága, nyomatása s elmecevésszerűsége? Igenis, gyermek korom óta örökös vágyam, törekedésem, álmom, minden érzetem s gondolatom csak az volt, hogy e nemzet felemelkedjék. - Utáltam minden privilégiumot, monopóliumot és megkülönböztetést. Utáltam az aristocratia cudar gögjét, s ahol lehetett, nevetségessé tettem. Gyűlöltem a bürocracia pedantságát, a tisztviselők kevély zsarnokságát, s azt felfedeztem s ellene szitkozódtam. Tettel, szóval s írásimban terjesztettem minden demokratiai elvet. Elszórtam a külföldről hozott minden szabad intézetek magvait. Vértett szívem hazámbeli embertársaim egy részének rabszolgai nyomatásán, mellettök harcoltam a feudalizmus ellen, s az egész nemzetet kivétel nélkül egyforma szabadnak

óhajtottam. Hazám nyelvéért éltem, haltam, s azt, mások nyelve elnyomásával, hazámban uralkodóra emelni, egyetlenné tenni igyekeztem, s minden lakost szabad magyarrá lenni óhajtottam. Gyűlöltem a hideg cosmopolitizmust, mely a nemzetiségnek legnagyobb métélye. A túlságig megvettem azokat, s bosszúsán gyűlöltem, kik nemzetem éléhaladtát, mívelődését és nyelvét akadályoztatták, vagy az iránt hidegek voltak. Háládatlan cudaroknak tartottam, kiknek nem a nemzeti nyelv volt szívök és társalkodások nyelve. Kacagtam az uralkodás kegye és fénye után alacsonyul mászókat. Az emberiség legundokabb fajzatának tartottam a vallásos bigottakat, bármely felekezethöz is legyenek, s csúfság s megvetés tárgyává kívántam tenni. Gyűlöltem a papságnak azon fajtát minden vallásban, mely a polgári élettől különvált státust akar formálni; a józan philosophiát, az elmének szabad reptét s a polgári szabadságot örökösön tipró ezen hydrát egész erőmből kívánnám letapodni. És istenemet nem imádtam vakon, s nem azoknak írásuk és tanítmányok szerint, kik éppen oly tehetetlenek, mint én. Istenemtől nem rettegettem, neki nem hízelkedtem, előtte nem mászkáltam, gyermekkorom óta formába öntött imádsággal soha nem folyamodtam hozzája, hanem jóllétem vagy bánatom közt, templomban vagy mezőn, midőn csupa önkéntes sugallás által jött, felsóhajtottam, lelkemet egészen kitártam előtte s folyamodtam hozzája, mint legmeghittebb barátomhoz.

És ezek az én politikai vétkeim summáson. És bármely ki nem tetsző pályán, bármely szűk körben, homályban és szegénységben éljek is, valamely eset által magamra vonhatom a rágalom s önkény figyelmét, s bé leszek sodorva a megbélyegzettek közé. De mit tehet velem akármely önkény is, hogy e vétkeimből kigyógyítson? Megfosztat hivatalomtól? melynek feláldoztam egészségem, vagyonom s ifjúságom munkás korát. Megfoszthat mindenemtől? s koldusnak taszíthat ki a világra? De nem foszthat meg lelkem erejétől s szegénységem büszkeségétől; izzadva kerestem eddig is kenyeremet, ismerem a sanyarúság s szükség szigorú sorsát is, s míg egészségem tart, akárhol kivívom élelmemet. Tőszurdalásokkal kínozzhat? elveheti szabadságom s életemet is? De nem veheti el lelkem ismerete nyugalmát s azon tiszta és szívemet büszkén emelő öntudatomot, hogy csak a jót és igazat, csak a közjót és hazám boldogságát óhajtottam. Én tisztán állok istenem és lelkiismeretem előtt. Nem akarom szégyenleni magamot önmagam előtt, és soha meg nem tagadom eddigi érzésem s gondolkodásom módját.

FEBRUÁR 10KÉN

Akármerre menyek, elborult arcokat s magukba vonult embereket látok. Mindenütt csak egy tárgy szomorú boncolgatása. Több lelkes hazafik elbúcsúztak hivatalaiktól; az ország ily törvénytelen állásában nem akarnak szolgálni. Főispányok: Haller, Ugron, Degenfeld, Bánffí László és Ádám s Mara. Tanácsosok: Zeyk és Kemény, egyszerre mondtak le, és még többen a vármegyéken. Mely lelki erő! Mely szép hatalma a közvéleménynek. A ti példátok, lelkes emberek, hatalmas erkölcsi tanúsága leszen a maradéknak. Több tisztviselők elbocsáttatását hírlelik. Többeket neveznek, kik *fiscalis actio* alá ki vannak nézve. Wesselényi ellen elkezdett az esketés. A servilisek rohannak, csúsznak, másznak az új igazgatásnál valamely kegyelmet nyerni. Ez a valóságos halászat a zavarosban.

FEBRUÁR 11KÉN

Nem pirul-e soha szebb hajnala a magyarnak? hiába dobogott-e érette ennyi szív? hasztalan volt-e ennyi tiszta szándék, ennyi buzgó igyekezet? és a még tiszta lelkű ifjúságnak annyi szent hevületi is? És, ó teremtető, imádságinknak buzgó felfohászkodásit sem bocsátottad-e zsámolyod eleibe! Mi csak a te örök törvényeidet, a természetnek szent törvényit akartuk

visszavívni magunknak. Mi csak az igazságnak szent uradalmát óhajtottuk. Mi csak szabadok akartunk lenni, hogy a szabad embernek tiszta hálája dicsőítsen tégedet. És íme, ó teremtető, megcsüggedve ingadoz hitünk. A mi türelmünk lankadoz, s hibáztathatsz-e, ha sújtolásidnak hosszas súlyos szenvedése alatt elfáradva, a kétségbeesettnek elkeseredett pillantásával tekintgetünk fel hozzád, enyhületet - vagy vesztet kérni.

16A FEBRUÁR

Mondák nekem, hogy a Nagyenyed-i Casino Gr. Széchenyi Istvánt első tiszteletbeli tagjának választotta, s megválasztotta még Professor Méhest és engemet is. Becsülöm az enyediakat s alsó-fejérbelieket, mert ezen vármegyében sok intelligentia van s mindig sok erőt mutattak a Constitutio fenntartása mellett. Gr. Széchenyivel érvén ezen megtiszteltetés, úgy tetszik nekem, mintha úgy állanék ezen nagy ember mellett, mint egy Pygmäus.

18IK FEBRUÁR

Olvasám az újságban is, hogy a N. enyedi Casino tagnak választott. De mire ily nagy lármát csinálni a dologból? Mostanság annyit fordulgatván elé nevem az újságokban, mindig pirulok, midőn olvasom vagy más említi, s nem merek az újságokról szólni, míg más posta nem érkezik.

Gondolkozám, mi lehet utazásomban, mely mégis sokak figyelmét magára vonta? mert azok oly mindennapi ideák Amerikában és Angliában, s oly sokaktól elprédikáltattak már, hogy szinte a közönséges ember is tudja, s előttem is most éppen mindennapiak. Úgy látom, kevés magyarnak volt módja vagy kedve Amerikára fordítani figyelmét s az errőli munkákat olvasni, s mivel én a sokaktól mondottakat egybesummáztam magyarul, ez teszi az érdeket. Meglehet, sokak csalódását elrontanám, s authorságom becse is alább szállna, de mégis szeretném valamely írásban megvallani a publicum előtt, hogy az egész munkát csak a szemrehányástól való félelmem szülte. Míg nem utaztam volt, mindig szitkozódttam azok ellen, kik utaznak s mégsem írják le utazásukat, s sok másoktól is ezt hallottam. Mármost beléhozám magam a kelepcebe, s gondolám, minden ember méltán fogja szemedbe lobbantani, hogy te is a szóvitézek közé tartozol! - és írák, amit írtam, bizony nagy részént a számadás félelme miatt. Örvendek már, hogy keresztül estem rajta s nem rosszul ütött ki a dolog. Sok emberismeretet szereztem általa, nemigen találtam bizonyosabb scálára az emberek esztét és érzelmét kitalálni, mint azon kérdések, melyeket tesznek némelyek holmi tárgyak iránt, melyek utazásomban eléfordulnak; ezekből valóban egy szép dialógus gyűjtemény lenne. Próbálni fogom majdég néhányat feljegyezni belőle, mert némelyeket kár elfelejtenem. Legnagyobb részének a hajótörés s tengeri veszedelmek tetszenek, - és az emberiség jussai kihirdetése oly kevesek előtt figyelmes! mely nekem legérdekesebb s a többi csak ráma e körül.

19ÉN

Hallom, Wesselényit évocálták már a jövő periódusra a tábla eleibe, személyes megjelenésre. Veszteti fog ő bizonyosan, ha angyalok oltalmazták is. Ő sok embernek adott fricskát az országgyűlésén, s ha doronggal költ volna fel ellenök, azért még csak megbékülnének fájdalmaik múltával, de a fricskát azért szégyellik, mert nem tudták visszaadni, s rejtett bosszujoknak éppen jó alkalom ez, legalább begázolni ötöt, mint a liliputiak Gulivert.

FEBRUÁR 26KÁN

Hiába kezdek akármíhez, mintha egy titkos ellenség követne minden lépten. Nincs seholt nyugtom, s künn is mindenütt komor és nyugtalan emberekre találok. Írás, olvasás mind zavar. Mintha egészen ki volnék merülve. Testem is nagyon kezd szenvedni. Mely nyomorú az ily létezés!

Te, ki a menedéért esdeklő szabadságot küszöbödről elrugdostad! Egy nemzetnek örömeit megmérgeztetted! A hazáért dobogó szíveket jégkezeiddel marcangoltad! Ki az ifjúságnak poétai álmait rablánczörgetéssel rebbentetted fel! Az erényt ostonnal üldöztetted! Te, ki az elnyomatásban nyögött észnek felreppenését porázoddal rángattad vissza, - és ki - még az imádság útját is elállottad! Átok legyen emléken, vad zsarnok! Káromkodjék a magyar, midőn nevedet említi - és pökjék sírodra!

27IK FEBRUÁR

Vettem az enyedi Casino levelét tiszteletbeli tagságom iránt, melyre következőt válaszoltam: Ha a közjónak buzgó óhajta s a haza boldogabb léte olykori felsugárzásán együttörülés just adhatnak oly becses megkülönböztetést elfogadhatni, mellyel engem e nemes gyülekezet közelebbi februárban tartott közgyűlése határozatánál fogva megtisztelni méltóztatott, úgy életemnek legkedvesebb örömei közé számlálom, hogy ezen társaságnak tiszteletbeli tagjává lehettem.

Az életnek szebb szenvedelmei közt egyik sincs annyi epesztő aggodalomnak s annyi lebágyasztó akadályoknak kitéve, mint a köztárgyak iránti vonzalom. Szűk kört szabott nekem a végzés e pályán s csak a tiszta szándék s buzgó óhajtasig terjed hatásom, s mely nyugtató öröm e kis körben is megérdemelni ily hazafiak figyelmét.

Fogadja el.

MÁRCIUS 6KÁN 835

Elfutott híre, hogy a császár megholt. Furcsa nézni az embereket ezen hírre! Mint midőn a tündéres-varázslatos játékszíni darabokban egy percben változik hely és személyzet, oly forma jeleneteket láthatni. A szerepek merőben meg vannak cserélve. Kik néhány hetek óta búsongó képpel s bennrejtett fájdalom vonásával járdalának, most felemelt fővel, sugárzóbb szemekkel s reménytelve tekintgetnek széjjel. Valamelyiktől azt is hallám, hogy mintha a nap is visszakapta volna régi fényét. Kik pedig járnak eddig felemelt fővel, lenézve a megvertekre, megdöbbenve vonulnak most egybe s járnak rémült megalázkodott képpel, mint a római triumphator szekere mellettiek.

De meddig tart e szerepek megcserélődése? Ha nem a rabnak szabadságróli rövid álma-e ez, melyből láncai zörrenése rebbenti fel? Az új trónusra lépés napja nagy lotteria vonás napja a nemzeteknek!

Azt mondják, Ferenc császár becsületes, jó privatus ember volt, s sok házi erényei voltak. Azt mondják, hogy Erdély iránt hozott kemény határozatit nagyon bánta volna, ezekkel képzelgett betegségében s siettetten volna halálát.

De a históriának minő pálya az ő élete s időkora? mely nem elégszik meg a negatívus erényekkel s a positivusok hiányát égő ecsettel festendi ki. Ferenc 1792-ben lépett thronusra, s mégis uralkodását 1780-ban, Mária Thérézia halála után kezdette. A közbeesett 12 esztendő,

az ausztriai ház örökösön egyforma elveiből kicsapongás volt nekik. Azon évek az annalisokból mintha kitöröltettek volna; azoknak lassanként semmi nyoma nem maradt meg, a József szobrán kívül. Szegény József! Korán éltél te a magyar nemzetnek! Most a sírból is kiásnók kezeinkkel elveidet, egyen kívül! Amit te erővel ránk akartál tolni jovunkra, azt akkor kárhózatossnak tartók, s most erővel fel akarjuk venni, s kárhózatossnak tartják nekünk.

Nem emlékezem a históriából, ha a biblia elterjedése előtt állott-e azon elv: hogy a királyokat az isten rendeli, felemeli s leteríti, s ők e földön az isten helytartói? Úgy tudom, hogy legalább mint juris publici kérdés nem állott, s ez a pápa istentől küldetésével egy származatú.

Köszönik igen szépen ezen elvet Neró és Caligula, Robespierre és Cromwell, Báthori Zsigmond és Mihály Vajda s több Compánista tirannus társaik. Köszönik Ravailac és Louvell s minden királygyilkosok, királyűzők és rebellisek, mert minden tettök Isten munkája volt.

A régiek gondolkodása volt-e tehát bolondság: hogy csak az lehet király, ki legérdemesebb? vagy a miénk-e bolondság: hogy csak az lehet király, ki annak születik? Vallásos egy kérdés! Ha igaz, minden felekezetűek magyarázatja szerint, hogy a keresztény vallás porban alázkodást, magamegtagadást, vak engedelmességet s a kérkedékeny ész megvetését kívánja, s a boldogság pontját csak a síron túl tűzi ki, - akkor a határtalan monarchia legközelebb áll a keresztény vallás kívánságához. Akkor ti görögök és rómaiak, angolok és franciák, és ti makacs amerikaiak, s ti mindnyájon, kik az önkény ellen vívtatok, isten akaratjának szegeztétek ellene magatokat. Mégis nagy kár, hogy e tárgyról nem lehet nyilvánosan értekeznünk bajonette nélkül. Mert a míveltebb észnek más megfoghatja lehet a vallásról s igazgatásról is, s arról ő nem tehet, mert kétszínkedni nem akar. A philosophia és vizsgálódó ész valóságos átok némely helyzetekben.

Ferenc császár jó keresztény, emberszerető és jóltévő volt. De mégis egész uralkodása históriája azt mutatja, hogy előtte az ember és monarcha egészen különböző portékák voltak. Születve és nevedve uralkodónak, ő csak uralkodót s engedelmes szolgákat ismert. Örökségül átvett uralkodása elveit híven megtartotta s követte, és talán egész lelki nyugalommal tette azt: mert azoknak származásuk nem tőle eredtek, hanem sok lefolyt századok intézeteiben gyökeredeztek, s mint istentől rendelteket, talán vallásos kötelességének vélte éppen úgy fenntartani s hátrahagyni. Népei annyi sérelmének, az emberiség jussai lenyomásának, az értelmesedés gátlásának és az ész tökéletes békókban tartásának nemcsak ő volt egészen oka, hanem a monarchia rendszere. Az ő személyében volt ugyan egyesülve az önkény egész hatalma, hanem az kisugárzott aztán belőle minden tisztviselőre s katonára, le a bakterig. És eszerint vala alatta minden tisztviselő kisebb és nagyobb önkényű uralkodó, s gyakorlaték az önkény kisebb és nagyobb hatalmú plenipotentiáriusok által minden népeinél.

Nincs fájdalmasabb s szerencsétlenebb helyzet, mint midőn önkényű uralkodás alatt is valakinek lelkében a józan szabadság érzelme mégis felébredhet s kifejlődhetik, s fojtogatnia kell kebelében a titkos szép lángot, - és pedig reménytelenül. Mely kesergető kín s elcsüggesztő létezés azon büszke lélek sorsa, melynek változtathatás reménye nélkül, minden lépten a lealacsonító szolgai nyomatást kéntelen túrníe, s titkon küzdenie megmérgezett élete szenvedéseivel. És sóhajt, és keseredve kérdezni a jövődőt: ha az emberiség sorsa végig a leszen-e, hogy a népek, mint a portéka és a mezőnek csordái, mindig örökségképpen szálljanak a monarchákra?

MÁRCIUS 10KÉN

Megparancsoltatott, hogy a megholt császárért hat hónap alatt gyászköntösben járjunk s kalapunkban fátyolt viseljünk. Utálom a kétszínkedést, s mármost utáljam hat hónapig magamot. Eszembe jut a Gessler kalapja.

MÁRCIUS 12KÉN

Balog Pál barátomat megint itt láttam már néhány nap óta. Valahányszor látom őtet mostanság, bizonyos bús érzés lep meg. Egyik ő legrégibb, még tanuló koromtól fogva való barátim közül. Utazásunk alatt még szorosabb vonzalom csatolt egybe. Midőn Kolozsvárra jövégetett, első voltam, kit látni sietett; naponként megfordult nálam, s igen szerettem vele lenni. És most mely változás lépe közinkbe néhány hónap óta! - Megfordul most is gyakran Kolozsváron, de felém sem jön. Elmegyünk egy úton egymás mellett, hidegen köszönünk, szólni akarok vele, de ő mindig siet. Ha máshol találkozom vele, beszédbe akarok elegyedni, de oly fanyalgólag ad néhány kurta feleletet, s megint mással keres dolgot. Nem jön szívből egy szava is, s jól látom, hogy un és kerül engemet. Ez nagyon fáj nekem!

A télen megszólítottam vala őtet, egész kíméléssel, hogy mi oka lehet előttem tetsző búsongásának? Mentegette magát, de oly hidegen s oly rá nem gondolással, mintha jeget rakogatott volna szívemre, s megint elfordult s azolta is mind nevedik hidegsége.

De mit véthettem neki? Mivel bánthattam meg? Fájdalommal kérdezgetem magamtól s nem találhatom valóságos okát. Még egyszer meg fogom szólítani, s akkor becsületénél fogva szólítom fel, hogy mentsen ki engemet ezen kínos aggodásból. Oly keserű fájdalom az, midőn a hosszas barátságnak ily lassú hűldögélését kell tapasztalnunk. Mintha egy haldokló ágyánál állana az ember. Én őt tiszta embernek tartottam, s miként eshetik, hogy ha megbántottam, miért nem szólít meg? A gyanú marcangoló indulat. Gyanítom egy okát, fájdalommal gyanítom, de nem merem hinni, mert ő tiszta ember volt. Megszólítom még egyszer, véget kell vetnem e kínzó gyanúnak.

MÁRCIUS 14KÉN

Wesselényit convincálta a tábla per non venit. Szolnokhoz kiment a rendelés, hogy személyes leírását küldje bé. Minden ellenei mozdulatok stafétával küldöztetnek egyiktől a máshoz, s titkos consiliumokban hozatnak az irántai határozatok. Az ő sorsa a nemzet sorsa lett. Ha elfogják ily úton s ily ítéletnél fogva, pasquillus a magyar Constitutio.

MÁRCIUS 20KÁN

Új kinevezések történnek a főbb hivatalokra, s oly személyek is neveztetnek ki, kik ezelőtt csak esztendővel is csúfságnak és megbántásnak vették volna, ha azt mondják nekik, hogy ezen hivatalokra még ők fognak kineveztetni.

MÁRCIUS 26KÁN

Döbrenteitől levelet vevék. Mi lelte ezen embert, hogy oly kíméletlenül szúr és bánt, s ellenem támadhat, ki 22 esztendő óta barátom. Soha ily levelet nem vettem tőle, minden sorban látszik a megbántott tudós. Haragszik rám, hogy Bajzára miért nem haragszom, s miért küldöttem könyvet neki. Mégis gyalázatos mesterség a tudósság, hogy legjobb barátinkot is feláldozzuk a celebritásért. Nem hiában irtóztam ezen fajú emberektől; ők is éppen oly irigyek, féltékenyek s gyanakodók, mint akármely céhbeli mesterember. Tegnap egész nap elkeseredve valék; búsultam és bosszankodtam, de mégis inkább búsultam, hogy egy barátomat megint elvesztém. Irtózom válaszolni, de tartozom vele neki s becsületem érzésének. Ha tudósi szempontból fog válaszolni, az nagyon fájna nekem! Barátommal soha perbe nem elegyedem. El fogok némulni, mélyen és fájdalommal elnémulni, s neki soha nem felelek. De arról mindig tisztelettel emlékezem, hogy ő gyermekkoromban engem tanított, vezetett s pártfogolt, s azután 22 esztendeig érzelmeit megosztotta velem. Áldásom kövesse érette!

MÁRCIUS 28KÁN

Sokat kínozt a Döbrenteinek írt válaszára emlékezés. Bár ne tettem volna postára! Igen bánom, hogy ily gorombán írok neki. Mégis ő nem érdemelt ily kíméletlenséget tőlem. De nagyon meg voltam keseredve. Feltettem már sokszor, hogy míg felindulásom tart, ne írjak, kivált levelet. Ezután csak 24 óra múlva fogok felelni, ami fontosabb. Bár becsületes módon megbékélhetném vele. Tudós hidegséggel írta ugyan nekem, s igen bántott, de mégis becsülöm.

ÁPRILIS 20KÁN 1835

Bánffy László meghozta nekem az akadémia diplomáját, a hideg hivatalos levéllel együtt. Felbontám a cifra ládát. Sokért nem adnám, ha e megtiszteltetés ne érjen. Szerettem volna tűzbe vetni e szerencsétlen celebritás jelét. Sok aggodalomba került e nekem, Döbrentei barátságát is elvesztettem miatta, s szörnyen genieroz, hogy már diplomátikus tudós vagyok.

ÁPRILIS 22KÉN

Wesselényi elfogattatása meghatározott titkos utakon s titkos tanácsokban, s mindenfelé hirdettetik ki. Győztél sötétségnek csoportja! s kurjongatsz odvadból, hogy őtet kicégérezhetted. De az ő lelkét leverni nem fogod, elveiből meggyógyítani nem fogod! Meggyaláztad és nyakára léptél, de ő mégsem fog a kereszthez mászni előtökbe, hogy kegyelmet kolduljon. Hatalmasan érzem ezt lelkemben, s rettenetesen csalatkoznám, ha ő is így ne érezzen!

ÁPRILIS 24KÉN

Az estve találkozám Burján könyvárossal, mondá, hogy Kassáról bizonyos Vajda Péter munkáját „Pesti Levelek” hozta meg, melyben én is rútul recenseálva vagyok.

A „rútul recenseálva” kitételt nem felejtettem. Vacsorán s egész estve mind azzal bajlódám, s bármint akartam, nem tudtam menekedni az arra gondolkodástól. Az elvektől nem félttem, mert azok önmagukban oltalmazva vannak; de ha személyemet támadta meg? feleljek-e? vagy ne? Nincs kedvetlenebb, mint midőn méltatlan bántás ellen kell oltalmaznunk magunkot. Az oly emberekről soha nem tartottam sokat, kik kevésbe veszik a bántást, csak azért, mert meg

tudnak felelni. Aljas dolog a piszkálódás, gondolám, de hát ha mégis oly oldalamról támadott meg, melyet nem szabad elhallgatnom s becsületem kívánja a felszólalást? Már ez kedvetlen lenne! Ekként tűnődém magamban, s végre elhatározám, hogy ha nemtelen piszok leszen, akkor személyesen igyekezem felkeresni ismeretlen jó emberemet, számot vetni vele.

Reggel korán elküldé Burján a könyvet. Mohón nekiestem az engem illető lapnak. Olvastam, studióztam, minden szó értelmét fontolgattam; megint elől kezdtem, boncoltam, magyarázgattam, s amint valóban nem kevés fáradság után mysticus stílusából kitalálgathattam az engemet érdeklőket, egészen megkönnyebbedtem. Azután elől kezdtem, a velem együtt megrecenseált szerencsétlen társaim sorsát is látni. A mostani írók, művészek, színészeket rangierozza, areopagizálja, de kivált az újságírókra önti ki mérgét, s jövedelmeiket pontosan calculálja. Ez a legnagyobb bosszúsága! A celebritást nyert íróknak cselédi módon hízelkedik. Tréfás ember Vajda barátunk, s tökéletesen megbékültem vele.

Úgy látszik, hogy munkája nem annyira recenzálás, mint kifigurázni akarás, és hogy

1° A pályára most lépett ifjú lehet.

2° Magyar Jean Paul akar lenni.

3° Magának hírt is, pénzt is akar szerezni.

Az engemet illető kifigurázás pontjait a következőkben koncentrálhattam:

no. 1° Némely író azt hiszi, nem tudják, honnan puskázik, s sokat tart magáról, míg a gyékényt elrántják alóla.

no. 2° Némely könyv igen kapós, pedig csak a jónak kellene kapósnak lenni.

no. 3° Farkas munkája jól kél, pedig 2 forint az ára. (Ez megint bosszúsága.)

no. 4° A közönség azt hiszi, hogy Farkas utazása utazás után van írva, pedig csak házbeli utazás; azaz költemény.

no. 5° Némely ember reformot akar, pedig nem ért hozzá.

no. 6° A recensens Farkas egész munkájából semmit sem hiszen, csak úgy hiszi, ha kínozzák.

no. 7° és 8° A többi mysticus allusiók értelmét nem tudtam kitalálni.

Még soká forgatám e könyvet, mindinkább békéltem meg vele, s elhatározám, hogy semmit ne feleljek.

ÁPRILIS 27KÉN

Ma cancellistaságom 19ik évébe léptem. Tanulásom alatt, ezer más kinézésim közt jövőendő sorsom iránt, soha meg sem fordult fejemben annak gondolatja, hogy valaha dicasteriálista legyek. Tréfából esküdtem volt fel a cancelláriára, hogy név nélkül ne lézengjek, míg Kolozsvárt leszek, - s íme a tréfa örökös sorsomot elhatározta.

Szerfelett nagy különbséget találok azon idő közt, midőn 1816-ban tanulásomat végezve a világba léptem, és a mostani közt! Azon kor valóságos henyélés, fényűzés, hiúságokban merengés s minden közdolgok iránti tökéletes elszibbadás s meghidegülés kora volt. Puha érzelgés, betyár szilajkodás, aristocratiai gög, dicsőség az adósságrakásban, éhel halás a köznép közt, pazérlás a nagyok asztalánál, románok s repke írásokból vett tudóskodás, csillámló eszeskedés, apró pletykaságok, a nemzetiség nevetségessé tétele, német nyelv mindenütt, ki a míveltek közé akart tartozni, és lebzselő örökös semmit nem csinálás valának ezen időkor valóságos bélyegei.

Ily korban s ily körülmények közt léptem ki az iskolából, mentem a táblára 1816-ban, és jöttem Kolozsvárra 1817-ben. Wesselényi házávali ismeretségnél fogva, néhány elsőb házakkal s akkor tónust adott ifjakkal ismeretségbe lépve; közepszerű vagy birtokában s az akkor művelődésnek nevezetett csillámló kitételek mázának is birtokában, módos volt az idő tarka játékát szemlélhetni, mely nekem tetszeni kezdett. De kezdettek lassanként foszlani az iskolában ápolgatott szép ideálok nimbuszai is. A nagy tettek után álmodozó, a nemzetiségért égő s az egész emberiséget magába ölelő szív lassanként hiúságoknak nyiladozott meg. Léháskodás váltotta fel az olvasni szeretést. Asszonyokkal érzélgés, dorbézoló hív barátok, városi krónikák, hivatali pletykaságok, hiúskodás s henye lebzselés levének lassanként foglalatosságim. És ekként sodródám mind tovább a világba s levék észrevétlenül dicasteriálista.

Felrezzentett néha jobb génuszom, hatalmason számot kért időmről, s elírtóztam semmiségem érzetétől. Vívám akkor egy ideig, s sokat leróvtam az elmulasztottakból. De érzettem, hogy helyzetemet változtatnom kell, különben veszni fogok. Ez már nagy határozatot kívánt, pedig untam lélekölő foglalatosságom, s szívemből utáltam azon szemét collektiót, melynek társaságomot kellett tenni, de az asszonyi szövevények úgy oda gyökereztek, hogy nem tudtam mozdulni. Végre 1821-ben meghatároztam merészen kívágni magamot e körből, s mentem Bécsbe az ausztriai és a katonai törvények tanulására, új pályát kezdeni. Vasszorgalommal izzadtam, küzdöttem. Általlátam ugyan, mely igen megcsalódtam választásomban, és hogy e pályán éppen az önkény bétanított machinája leszek, de már visszalépni szégyelltem. Haladtam céloom felé, ámbár keserűn kellett naponként nyelnem ezen gyülevész néptől hazám piszkoltatását s megvettetésemet, csak azért, hogy magyar vagyok. Végre igen megtölt a keserű pohár. Nem tűrhettem tovább. Egy fellobbanásomban kitörtem ellenök, s gyalázatosan elüldöztettem. Hosszas fáradságom füstbe ment, és megint lettem cancellistává, s örökre ideragadtam.

A reggel végig gondolám 18 esztendő alatti megfutott pályámat, mostani leszállott becsemet, jövőre mind rosszabbuló sorsomot, elmecevéstett egészségemet, hanyatló korom, feláldozott vagyonomot, a képzelődés és lelkesedésnek lehervadt virágait, lelkenek bágyadozó erejét, - és hogy mindezeket cancellistaságomnak áldoztam fel! Mind végig gondolám, s érzem, hogy fogaim akaratom ellen elkeseredve csikorognak. Bolondnak nevezém magamot, s ha ne szégyelljem önmagamtól, átkozódásra fakadtam volna.

A kínlódásig igyekeztem lephilosophálni nyugtalanságomot, tudom Horatz jegyzését, hogy minden ember elégedetlen sorsával, jól tudom, s nem is disputálok vele. Én is sokaknak prédikálok e szép tudományt, de tehetek-e róla, ha az én betegségemnek csak palliativ cura e szép philosophia?

Volt egy időszak hivataloskodásomban, midőn lélekismereti dolognak tartottam pontosnak, igazságosnak s a legszorgalmasabbnak lenni; akkor kedvelt vonzalmim, szebb szenvedelmeim s időöltésim hátratételével, esztendőig csak a hivatalnak éltem. S mit nyertem vele? Társaim titkos irigységét s rágalmát ébresztettem fel. Ezzel sem gondoltam, csak kötelességem pontosan teljesítem. Általlátam végre, hogy minden szorgalom, minden igyekezet semmit ér valamelyik hatalmasabb kegyelme nélkül. De e kegyelmet többnyire a character megtagadásával kelle megnyerni. És vadásztam tehát e kegyelmet is! s itt ültömben pirulok most is, midőn eszembe jut, mely igen elvettem néha magamot a kenyér- és dicsőségkeresés miatt. És hajladoztam olyak előtt, kiket lélekben nem becsülhettem. Helybe hagytam oly elveiket, melyeket kárhoyatosnak hittem. Elhallgattam hibáikat. Elnéztem haszonlesésöket. És amit soha meg nem bocsáthatok magamnak - segitettem rágalmazni, kit ök rágalmaztak, kétszínkedtem és hízelkedtem hiúságaiknak. S akkor szenvedhetö, hasznos, szorgalmas és becsületes ember valék előttök.

De végre megutáltam magamot ily szerepet játszani, s levettem az álorcát. Elhatároztam, hogy inkább szegény és hátratedd legyek, mint magamot utáljam. S kiállottam, csak önérzetem oltalmában bizakodva, pontosan tenni mindent, de senki kegyét nem koldulni. S viszem hivatalomat kedv nélkül s robotos unalommal, de tisztán és lélekismerettel. És most haszonvehetetlen lettem nekik, ultráskodó, politikus, ábrándozó, amerikai bolondságokkal tölt fejjű, a liberálisokkal titkon tartó, hivatalt nem szerető s gyanús characterű vagyok előtők. Egyszóval nem tetszem nekik. Nem tudom, meddig tart, de így nagyon nyomva érzem magamot.

ÁPRILIS 28KÁN

Tilsch kiadta másodszor is utazásomot. Meguntam, hogy annyit trombitáltatik nevem az újságokban s ezt a kalmári kénálkodást. Tilsch elég solide bánt velem, de mégsem engedem, hogy többszer kiadja. Unalmas örökké ezt a tárgyat hallanom.

MÁJUS 2KÁN 1835

Ma van Josephina halálának második esztendeje. Mintha átokképpen bocsáttatott volna rám az idén minden történetim, úgy szövődtek, hogy azok éppen érzelmim dolgát érdekelték s szívemet keserítsék; és mintha szerencsétlenségeim visszaemlékezetei is az idén kettős fájdalommal sajdulnának fel. Kerültem e napnak emlékét, bujdosam előle s küzdöttem a sophizmáknak éles fegyverével lenyomni ez engemet elárasztó képeket. És íme, mintha megbosszultatnék nemtelen feltételem, hogy az ő emlékét ily gúnyoló okoskodással akarom felejteni, vérezni érzem belsőmet. Gyakran úgy tetszik nekem, mintha látnám magamot messziről kínjaimban küzdeni, s igen-igen szánakodom magamon, s nem tudok segíteni.

Az idő talán béhegeszti e sebeket. Sokszor vigasztalom ezzel magamot, s megint megbánom e kívánságomot, s minden keserősége mellett is, olykor ellenállhatatlanul vonzódok e búsongó képen és e vele elmúlton andalogni.

Életemnek legszebb kora, a képzelődés viruló ideje, elmémnek fejledezése, a lángoló tiszta tele szív legboldogabb szaka, minden érzelemnek visszatükrözése, ah! ezek mind mellette, az ő ismeretségében, viszonszerelme közt, érette élve és halva virultak nekem. Ezeknek csak ő vala tanúja, érette volt s csak ő volt az egész szép élet nekem, s csak én valék az enyimeket felülmúlt szebb érzelmeinek tanúja. És ha képes leszek-e valaha felejteni ezeket? s lesz-e még egy morzsányi maradvány bennem akkor e szívből, ha elfelejthetem, ha megtagadhatom, ha kitörölhetem emlékét?

De miért keserűvel elegyes nekem mégis e visszaemlékezet? Miért látom annyiszor könnyragyogva borongólag reám pillantgatni az ő képét? Miért dereng bűn érzelmé is e mennyei róla andalgás közé? Mi az, ami olykor pirító szemrehányás közt lök vissza a legboldogabb reáemlékezés küszöbétől is? Ó, tudom, jól tudom! ismerlek tégedet lelkiismeretnek lángoló fullánkja; ismerlek a sötét éjben, a napnak ragyogó világánál; ismerlek felrebbenő álmaimban, a nappalnak minden foglalatosságiban; ott állasz bosszúddal az észnek elmerüléseiben, a képzelődés felreppenéseinek közt, az öröm poharának fenekén, az imádságnak felfohász-kodásában, - és minden mozdulatomban, minden léptemen. Ah, jól ismerem óriási letipró erődöt, s nem küzdöm ellened, míg meg nem eléged szenvedésim.

A történetek különös szövődése által talán én is siettettem halálát. Nem becsültem eléggé szerelmét, pedig ő csak érette élt. Sokat bántottam, nem kíméltem érzelmeit, s kíméletlen volt utolsó levelem is, - pedig kimondhatatlanul szerettem őtet. Soha nem láttam asszonyt, kiben

nemének annyi tulajdona, oly tele szív, oly merész határozatú lélek s annyi állandóság lett volna. De boldogságomnak közepette mindig megrendített azon gondolat, ha vajon e tele szív, e férfias ész a házi élet csendes örömeivel megelégszik-e? s mérgesítve volt örömem. Igenis kitalálta, mi aggodtat engemet, s talán érezte azt is, hogy ily hánykodó indulatú, makacs érzelmű embernek nem adhat boldogságot, - és bujdosott előlem, bujdosott utánam, örök harcban értem s szertelen áldozatokkal miattam. Bujdosott a szabad lelkűek, a büszke érzelműek hazájába, nyomdokim után, s ott lelte sírját s nyugtalan szívének nyugalmát.

Elfáradva érzem magamot, s mégis oly szívszakadva nézek e kép után, mint akinek a sírba leereszkedő kedveltje koporsója után szakadnak szemei.

3IK MÁJUS

Egész nap jártam, utcán és mezőn, céltalanul. Szaggat és marcangol valami belől; nincs sehol nyugtom, üldöznek érzelmim, fájdalmas minden emlékezetem, s mégis kedvesnek tetszik. Gondolatim oly halmozva s oly zavarva jönnek, hogy nem tudom rendbeszedni.

Érzem, szívemnek e hosszas fájdalma babonára hajlít; de abban bizonyos kesergő örömet lelek. Álmokat magyarázok, nem hihetem, hogy a halál örökre tartson; rendkívüli esetek által ötet megláthatni hiszem, feltámadni látom, beszélek vele, s minden múlt csapást csak álomnak képzelek lenni. A szerelem még soha ki nem magyarázott mese. A vizsgálódó komoly ész előtt? a buzgó imádságnak? a szív forró érzelmeinek? vagy a képzelődés lebegéseinek nyílsz-e meg te, életünk örökös titka?

Ha nem hal-e meg a lélek egészen? ha látandjuk-e egymást? és ha látlak-e tégedet? Keresek segedelmet elmémben, keresek a szívnek minden érzelmeiben, és vizsgálom a bölcsék munkáit. Ah, s azok engemet a természet törvényeire, az elhervadó virágra és a sírnak mélységére utasítanak. Ó, képzelődésnek szent ihletei, fátyolozzatok el előtttem az észnek sanyarú bírálattal, hogy enyhületet leljen e szív a vallásnak sugallatiban!

Ha vajon gondolt-e reám halála óráján? ha vádolt-e? nem esdeklett-e engem láthatni? ha nyújtotta-e felém karjait? Vagy oly nehéz-e a végső megdöbbenő óra, hogy még az én képem is kitűnhetett emlékéből a mulandóság több tárgyaival? Már ez nagy kegyetlenség lenne tőled, természet, ily elfásítva szakasztani ki minket a szeretet ölelései elől.

Vittem szívemben áradozó örömet s a reménynek szép derengéseit, de vittem a te emlékedet is, örökös csillagként ragyogva messze utaimon. S jöttem haza áradozó örömeikkel s a reménynek minden tobzódásaiban, tégedet megint láthatni! És te eltűntél, s nincs már kívül örüljek, nincs ki felé lebegjenek reményim, s hagyád nekem az utánad sóhajtás örökségét.

MÁJUS 4KÉN

Igyekszem néha ötet vádolni, hivatlennek festeni s elhitetni, hogy ő talán már elhült volt irántam. Mindent igyekszem felhordani ellene, hogy menekedjem ez üldöző emlékezettől. Ah, de megint szívemnek vére fakad utána, hogy ily nemtelenül akarok menekedni tőle, s látom ötet magasságában, búsongó arculatjával felém sóhajtani s kérdezni engemet: „hát ezt érdemlem-e én tőled?”

*

Az észnek sanyarú bírálata sok örömtől megfosztja az embert, - s még a bizodalom mennyei balzsamától is. Ha kiönthetném, ha közölhetném másokkal is, mely fájdalom üldöz engemet,

talán enyhülnének gyötrelmim. De megengedhetné-e azt az ő árnyéka nekem? s meg-e szívemnek büszkesége? hogy legszentebb, legtitkosabb s legboldogítóbb érzelminket, gondolatinknak minden elágazásait s annyiszor áradozó fellobbanásait felfedezzem közlelkeknek, hogy az legyen hideg értekezés, logikai száraz boncolgatás, megítélgetés és mindennapi beszéd tárgya?

*

Ki foghat meg tégedet, ó, teremtmő, ki az égnek zivatarait elviszed az áldott mezők éresre viruló gabonái felett, s a szegénynek verejtékét s reményét semmivé zúzod!

MÁJUS 5KÉN

Naponként rosszabbul vagyok, kínos éjszakákat állok ki hátam fájdalmával. Minden dolog ingerel. Újabb fiscalis actiokat rendelnek naponként, s azok mind ismerőseim s jó embereim. Legalább azon ügy mellettiek, melyet én is lelkemből hiszek és vallok. Mikor kerül reám is a sor? Testi és lelki fájdalmimhoz még a rágalom s erkölcsi életem után ólálkodás aggodtatása kelle hogy járuljon?

Szenvedtem ínséget, nyomorúságot, szenvedtem az ifjúság zabolátlan képzelődéseinek szomorú következéseit, szenvedtem az elme nyavalyáinak kétségbeejtésig vitt kínjait, az élet unalmának bágyasztó megtompulását; állottam szemben töltött pisztolyú ellenséggel, és kiálltam az óceánnak felzúdult orkánjai veszedelmét, hol minden percben nyitva volt sírom, - és mindazok a titkos ijesztgetés s a bizonytalanság hosszason hurcoló rebegéseihez nem is hasonlítanak.

MÁJUS 6KÁN

Kevés könyveim iránti végrendeletem megint megírtam. Úgy képzelem a testamentum dolgát, mint aki koporsóját készítteti el. Mi lesz e csudálatos új nyavalyából, mely naponként erőt veszen rajtam?

MÁJUS 16KÁN BONCHIDÁN

Gróf Bánffy Józseffel Bonchidára jöttem betegen. E hely nekem ezer emlékekkel teljes. Tizenkét esztendő alatt sok kedves napim töltek itt. Enyhület menedéke volt e szép kert nekem, hideg, fabrikai hivatalos életem után, s kevés olvasottságomat az itteni szép könyvtár s gond nélküli itt élt kényelmes napjaimnak köszönhetem.

Szüleim után Bánffy József és Béldi Ferencnek éltem legtöbb jótéteményével az életben. Bánffy Józseffel engem a hivatal hozott volt egybe, kiben egy nemes lelkű, kímélő társalkodású s a szó igazi értelmében egy valódi becsületes jó emberre találtam. Hivatalban, házánál, emberek közt engem különösen megkülönböztetett, jóságaival elhalmozott, pártfogolt s mindig egyforma részvétellel volt hozzám. Az ő háza, az ő társasága felejtette velem hivatalom unalmait s hátrátételésem. Eszembe jut Göthének ama szép verse: Klein ist mein Fürst etc.

Ezelőtt tizenkét esztendővel, éppen ezen idő tájban jöttem volt e kertbe Josephinával és szüleivel egy vasárnapot itt mulatni. Akkor ismeretségünk a legforróbb ponton állott, s ez a nap oly tele volt érzelmekkel, szíveinknek új felfedezésével, mennyit egy hosszú szerelemtelen egész esztendő elé nem teremthet. Minden ösvényt, minden fát s minden ülést ki tudok most is mutatni, hol mentünk, ültünk és álltunk. Jut eszembe minden szó, minden pillantás és

kézszerítés, melyek annyi temérdek érzést és gondolatot foglaltak magukban. Ah, de mire megint e szívkinzás!

JÚNIUS 2KÁN BONCHIDÁN

Künn valék a kertben, tizednapí kínos fájdalmim után. A betegség hamar ágyba tevé s tizednapig boncolám az unalom és fájdalom különböző osztályait. A gróf oly résztvéve járatott utánam s ápoltatott, amiként egy édesanya ápolhatná gyermekét. Dr. Demscheck egy értelmes résztvévő orvos.

JÚNIUS 3KÁN

Mely szép a természet! mely boldogság az egészség! Minden fa, minden fűszál életet mosolyog az egészséges testnek s ép szívnek. Minden lépten jut eszembe ama bibliai szép hely: „A mezőnek liliomai nem fonnak és nem szőnek, s mégis mely király dicsekedhetik azon pompával, mellyel a virágokat felékesítém?”

JÚNIUS 9 KOLOZSVÁR

Megint Kolozsvárra jöttem, s vevém a Döbrentei levelét. Remegő kézzel nyúltam utána s nyitottam fel. Bár ez a levél engesztelődést hozna, óhajtám magamban, bár begyógyítaná azon sebet, melyet neki és magamnak is okoztam minapi fellobbanásomban írt levelemmel. Valóban engesztelő is volt. Felfedi őszintén az okokat, melyek némű gyanút gerjesztettek benne irántam, hogy Bajzának küldött könyvemmet egy asszonynál látván, azt hitte, hogy vele egyetértésben élek, s így írta elkeseredve utolsó levelét. Tökéletesen megelégedtem szívből s tisztán kifejtett magyarázatjával, azonnal válaszolék neki, s felfedtem, mely igen megbántam volt minapi leveletem.

Újra visszanyertem tehát ötöt. Igen örvendek rajta. Levelét elégettem, mert ő azt kívánta, ámbár szerettem volna megtartani. Neki sok ellensége van a tudóskodás miatt. Nem bánom. Nekem nincs bajom vele mint tudóssal. Gyávaság lenne ötöt elhagynom, mivel annyin elhagyták. Csak erkölcsi hibát ne tapasztaljak benne - s azt soha nem tapasztaltam -, el nem fogom hagyni.

JÚNIUS 16KÁN

J. nálam jára. Panaszlá, hogy közkereset alá vetették. Meg van ijedve. Könnyen capitulálna, úgy látszik. Nem vált vérré benne a szabadság. Azt mondja, más hozta belé a dologba. Bár ezt ne mondá vala! Nem kell többé nekem ezen ember. Csak a módi szellem ragadta volt el. Belőle még a legveszedelmesebb renegatus lehet.

JÚNIUS 22KÉN

A királyi biztos Bécsbe indult, amint mondják, rövid időre. Úgy tetszik, mintha egy nagy tereh hullana le lelkemről. Látom ezen jelenetet másoknál is. Ha megint visszajön? Én nem kívánom.

JÚNIUS 28KÁN

Beke nálam vala. Ő is közkereset alatt van Ferdinánd-napi prédikációjáért. Lelkes egy ember! Benne kezd már vérbe menni a szabadság érzete. Prédikációját elolvasá nekem. Igazi magyar La Menais. Nyomósan fejtegeti az emberiség s constitutionális monarchia jussait. Mindent a bibliából citál. Különben veszni kellene neki. Azok oly ideák, melyek Angliában és Amerikában minden józan értelmű polgárnál közönséges mindennapi dogmák, s ha ott mondja el, csak szokott dolgot tett volna. De nálunk? Nálunk a józan ész minden vizsgálata, az emberiség jussa körül, mind tiltott portéka. Eljön talán az idő, midőn csudálkozni fog a maradék a nyilvános igazság ily vakmerő üldözőin, s midőn szánni fogja vakságunkat s gyávaságunkat, - s talán méltán.

JÚLIUS 11KÉN 835

Ma reggel sokáig gróf Béldi Ferencnél valék. Ő menyen Bécsbe. Mindig tisztelet érzelmével jövök el ezen embertől, s mindenkor nevededik iránta becsülésem. Ritkán találék az életben örökké ily egyformán, tiszta belsővel, rendíthetlen characterrel s szavát csalhatlanul megállólólag. Másfél esztendeig ülék mellette egy szekérben, lakám egy szobában s élék vele a legközelebbi viszonyokban. Nincs valami igazabb, mint az a mindennapi példabeszéd, hogy az utazás megpróbálja az embert. Én ezalatt ötet soha megtántorodni nem láttam characterében. S ezen annál inkább bámultam, mivel mint magamban, benne is gyarlóságokra számláltam.

Ő nem azok közé tartozik, kik az első találkozáskor meglepnek s sokat hagynak remélni; sőt ellenben, aristocratiai feszesség látszik benne. Az első társalkodás vele nem francia könnyűségű, sőt tartózkodó s conventionális hidegségű. Kímélő ugyan, de kifejezéseiben egy komplement sincs, mit a hiúság oly kedvesen venne. Belsőjét bajosan fedi fel s vigyázva. Őtet a többszeri együttlétel teszi becsessé s fejt ki belsőjét. Benne nincs csillámló elmeskedés, tudományos szófűzés; ő csak a józan ész sugallata után beszél. Érzésében nem enthüziasta, s barátságát nem könnyen ajánlja; de akinek adta, az tisztán számolhat reá. Ő éppen nem poétai character, hanem szolid próza. Későn határoz és sokat fontolgat, de oztán mozdíthatatlan határozatától. Amely ügy mellett áll, semmi mellékes érdek el nem mozdítja. Másfél esztendő alatt soha haragra lobbanni nem láttam, s engem sokszor megszegényített csendességével. Adott szavát soha meg nem szegte. Velem bámulásomig kímélve, nagylelkűleg s mindig egyformán bánt. A practikai életről sokat tanultam tőle. Egyformasága s csendessége észrevétlenül zabolázta indulatosságomat. És tanultam characteréből jobban becsülni az embereket.

JÚLIUS 16KÁN

Megint Bonchidán vagyok, s mely más érzelmekkel éldelem most a szép természetet. Minden örömet mosolyog s meglegedést. Érzem, hogy ily körülmények közt, gond nélkül a mindennapi iránt, s nem megunt helyzetben, még egészséges, még hasznavehető lehetnék. Csak egy gondolat zavarja néha örömeimet, a hivatalra emlékezés s annak emberei, melyet úgy nézek innen, mint egy sötét fábrikát, hová örök robotázásra vagyok ítéltetve. Sokat olvasok, sokat írok s járok a szép kertben. Ezer új gondolat, ezer érzelem fakadoz lelkemben, melyeknek bennem létezésöket soha nem hittem volna.

JÚLIUS 19KÉN

A kérői feredőn valék, s vasárnap lévén, befordultam Szamosújvárra. Nem tudom, mely csudálatos curiositásból, elmentem a várba is, megnézni a status rabjait. Mely más érzelmek s gondolatokkal nézegetém ezelőtt Anglia s Amerikában a foglyokat! Hazajöttöm után mostanig nem jártam fogházban, s mely különbség! Piszok és rendetlenség mindenütt! Elfoglalás nélkül lézengnek széjjel a rabok. Rongyosok, szennyesek, szemtelenül koldulnak, s a közeli korcsmában dorbézolnak. - Éppen misét szolgáltattak; bementem a templomba is. Nem sokan jelentek meg imádkozni, s azok is jöttek s mentek láncsörgetés közt. Az imádság alatt szüntelen az orculatokat néztem s vetegettem hozzá, mindeniket mi bűn hozhatta ide. De mely különös neműek s tárgyúak lehetnek ezen imádságok! Ennyi gazember felsóhajtása az egyetlen vigasztalóhoz! Képzelem, szívből kell sóhajtásaiknak jönni; ez az igazi megtörődés s keresztény megalázkodás foházkodása lehet; mert ily helyhezetben, kitaszítva az életből s társaságból, szemrehányás s bosszútól kínoztatva, csak kétnemű vallásos érzelem fakadhat: vagy tökéletes megtörődött alázkodás az isten előtt, vagy gúnyoló megtagadása a gondviselésnek s belső harc az emberek s istenség ellen.

A több lézengő közt megpillantám Mikót is, a volt királybírót, a híres feleséggyilkost. Huszárosan kisodort bajusza, gögös járása s több társaira nem is figyelmeztetés azt mutaták, hogy ő most is jóféle familiájú magyar nemes embernek érzi magát. Igen meglepőnek találtam, hogy lánc csinosabb munka, mint a többié; ha nem hibázom, pallérozott acél vala, s oly gondosan kifényesítve, hogy a nap sugárai csillámlottak benne. Íme, a rabok közt is aristocratia formálhatja magát.

Mint a nagykapu felé kiindultam, az első emelet egyik ablakából egy asszony tekintte ki, s hirtelen visszaránta magát. Haladtomban megint feltekinték az ablakra, s akkor még nagyobb hirtelenséggel takará el arcját. De megismerém, s nem léphettem tovább, oly bánat foga el. Szegény Julie volt, a szép Julie, atyámfia s gyermeki játszótársam; és ha jól vizsgálom emlékezetemet, egy kissé még hajlandóságom tárgya is; legalább örömmel mentem mindig hozzájuk. Tusakodtam magamban, ha felmenjek-e hozzá? ha nem leszen-e terhére s szemrehányására meglátásom? s ha vágy-e engem látni, midőn nemzetségére e szégyent hozta s reám is? Míg ezek lebegtek gondolatomban, nem mertem többé felpillantani az ablakra. És érzem, mely nehéz leszen nekem is a meglátás. Szörnyen bántam, hogy idejövék, s hirtelen kimentem a más udvarra, még fontolgatni a dolgot; de nem érzék erőtlenséget nélkül kiállhatni látását, s nem mentem vissza.

Szegény Julie, mely fájdalmasan keseríthete tégedet, hogy atyádfia is így megvete, s hidegen elhalada ablakod alatt! Ha őtet a természet szép külsővel meg nem áldja, most nem szenvedne rabságot. De annyi hízelkedése a férfiaknak, oly kedvező helyhezet, viruló kor s független vagyon hozzá, csuda-e, ha megtántorgatják a sokaktól imádottat? Míg ripatynos képű törpe szomszédnéja csak a zsoltárral tölté idejét, a világ hiúságait megveti, s senkitől nem ostromolt virtusaival dicsekszik. Itt hervad le tehát ifjúságod, itt marcangolja magát lelkiismereted, míg majd a bánat s vénség ráncjaival visszatérsz az életbe. Akkor már meggyilkoltatott férjed is rég porrá vált.

Leverő érzelmek közt jövék ki e szomorú lakhelyből. Körültekintgetém a vár falait, s üldözőleg kínza azon gondolat, hogy egykor talán én is ide kerülhetek. De ki felelhet sorsáról a vélekedések ily habzása közt; mert ami ma polgári virtus vala, holnap lehet status elleni véték, s megint virtus, ami tegnap véték volt. Vetegetém magamban, hogyha sorsom valaha ide hozna, itt lenne-e könnyebb leszámolni a fájdalom napjait, vagy egy amerikai rendszerezett csinos fogházban! Mégis rettenetes kín lehet az amerikai rabé, hogy esztendőig egy emberi lélekhez se szólhasson.

AUGUSZTUS 9KÉN

Fegyveriskola gyűlést akaránk tartani, de alig jelentek meg egynehányan, s határozatokat nem tehetünk. Szörnyű hidegség kezdődik a közintézetek iránt, mindenki csak magával van elfoglalva s mentére van hagyva minden közdolog.

AUGUSZTUS 18KÁN BONCHIDÁN

Bonchidai mulatásaim alatt sok időt töltök páter Sassal, az udvari káplánnnyal. Bizonyos pontig mulatságos a vele létel. Ő egy igen tudákos ember, néhány franciskánus klastromi iskolában grammatika professzora volt, egyikben retoricát is tanított. De legnevezetesebb pont életében, hogy egy ideig a teológiát is tanította a clericusoknak, mint helyettes professor. Sokat is tart ám volt professorságairól, mert forduljon elé az életnek bármely tárgya, nem tarthatja ki egy félórát, hogy professzorsága idejéből valami hasonlót ne tapasztalt, gondolt, hallott vagy vele ne történt volna, s azt elé ne mondja. Igen szeret tanítói hangon beszélni. Legnagyobb gyengéje, hogy tudománya miatt magát üldöztetve képzei szerzetestársai által. Sok históriát beszél el nekem a mártírokról, szentek életéből, papok történeteiből. Lutherről, Calvinról s több eretnek társaikról sok trágár anekdotát tud, s igen jóízűen nevet rajta, míg beszél. A világnak egyéb története mind semmi előtte, ha a biblia s szentek életével ellenkezik.

Páter Sas szorgalmatosan lemondja breviariumát minden reggel, azalatt sétál, közbe az orgonistával s ministránssal veszekedik, az ablak alatt elmenőknek jó reggelt kíván, a kávé sűrgeti, szobáját takaríttatja, s mindezen közbejöttek éppen nem botránkoztatják buzgóságában. Azután igen jóízűn eszik. Mely munkák után kipihenvén magát, roppant hasa terhével is, megint sokat sétál, hogy az ebéd jobban essék. Megint jól eszik, közbe préceptori discursokat tart s neheztel, ha nem hallgatják. Szóval, páter Sas igazi barát. Az ő tanulmányán s gondolkodásán túl vége az ész minden határának, s aki többet tud, az lelke kárhoztájára okoskodik. Ő a világ s emberek történeteiből csak a maga élete históriáját tudja, s a többi mind semmi és kárhozatos.

Tegnap este nagyon letevém becsületemet páter Sas előtt. Azt találám mondani, hogy az újabb geographusok szerint az Ararát hegyénél sok magasabb hegy is van. Erre kereken kimondá, hogy az csupa hazugság, mert különben a Noé bárkája a legmagasabban állott volna meg. Azt is hozzátevé, hogy eddig csak többet hitt eszemről, de látja, hogy engem is megbolondított a sok szabados könyv olvasása. Még hosszas prédikációt tartott nekem, megmutatta a szentírás sok helyeiből eszem járása kábultságát - s mindezekre semmit nem tudék felelni.

Ily életnevet vagy csak a legvastagabb ostobaság, vagy a vallásos ábrándozásnak szüntelen fellengése állhat ki. Mely kegyetlen kín lehet az élet annak, kibe ezen szerzetben élve s ily elvű emberek közt, a teremő vizsgálódó józan elmét vagy lángoló szívet adott. De páter Sas igazi boldog barát. Jól eszik, jól iszik és alszik, nagy tudományú embernek hiszi magát, s mint a leghatártalanabb monarcha, oly istentől adott jussokat képzei magának hallgatói lélek ismeretén.

AUGUSZTUS 30KÁN

Stancsics nálam vala. Erdélybe jött lakni mint nevelő. Ismertem már nyelvészeti munkájából, s feszes tudósnek képzeltem lenni; de éppen ellenkező. Igen szerény s nyílnak találom. Ő egészen csak a magyar literatúrának él, s amint látszik, a nyelvészet ágaiban igen jártas. A tudósokat s munkáikat is mind ismeri.

1SŐ SZEPTEMBER

Bajzától egy pakétát vevék. Abban kiadott verseit küldi meg egy igen szép levéllel hozzám. Valóban hízelkedett érzésemnek, hogy ezen ember ennyi figyelemmel van irántam. Róla sok különbözőt hallottam és olvastam. Hogy doronggal kél ki némely tudósok ellen, bizonyos visszatartozkodást éreztem tőle, s valami olyforma ébredt fel mindig bennem, mint amma sadduceusban a bibliában, t.i.: „Én Istenem, jó, hogy mindezek nem rajtam történnek.” De mégis hasznos embernek tartottam. Midőn Döbrenteit megtámadta volt, nagyon haragudtam reá. Ezelőtt 3 évvel találkozámm vele Pesten. Akkor egészen ellenkezőnek találtam, mint képzeltem volt; azután írásaira mindinkább figyelmezttem, s akaratom ellen is, mégis sok becsülnivalót talállok benne. Midőn levelét még egyszer elolvastam, Döbrentei juta eszembe, s hogy Bajzával ellenségeskedésbe élnek. Érzem, hogy megpirultam, s gondolám, ha ezt megtudja Döbrentei, megint megharagszik reám, s méltán is, ha ezt tőle eltitkolom. Megírom tehát neki az egész dolgot, s kérni fogom, ne tulajdonítsa fel nekem, ha Bajzának felelni fogok, melyet az illendőség is megkíván. Megírom azt is, hogy Bajzára egykor haragudtam érette, s amint emlékezhettek, ajánlottam is akkor, hogy tőle, mint barátom megsértőjétől, férfihez illő elégtételt kérek személyesen, de ő nem fogadja el ajánlatom. Azt is megírom, hogy Bajzát, mint literatort, nem lehet hogy ne becsüljem.

SZEPTEMBER 21KÉN

Soknémű érzelmekkel vala teli nekem e nap. A reggel olvasám az ujságból, hogy a tudós társaság nagygyűlése az idénre kitett 200 arany jutalmat nekem ítélte munkámért. Megpirultam, midőn végigmentem a sorokon, s szívem nagyon dobogni érzem. Nem tudnám megnevezni az érzélem nemét, mely oly nagyon elfoga, de nem öröm érzelme volt. Siettem szobámba, hogy senki ne lásson. Talán csak azon leányka érthette s érezhette volna helyzetemet, ki csendes magányban élve, a ragyogás boldogságait nem ismerve, legelőször hallja a szót: szép vagy leányka. És vajon miért nem örvendek e megtiszteltetésnek? Nem merném senkinek mondani, mert azt kevés tudná megérteni. Ez valóban szép, igen szép s legmerészebb ifjúi álmaim is felülhaladja. De ha literatúránkra gondolok, nem lehet nem reszketni kezeimnek, midőn e koszorú felé nyúlok. Bár ne történt volna rajtam! És azonkívül mennyi ember észrevételeinek leszek kitéve? S mely új élelem ez hivatalbeli előjáróimnak az engem megvetésre, hátratételre, hogy egy ilyen rangotlan, ily csekély helyen álló, ily nevetlen ember ekként kijelentetik a nemzet tudományos képviselői által? Mely öröm lesz nekik közelebbről megalázhatni engemet! Ó, előre látom, hogy e megtiszteltetést szívem vérével fogom fizetni.

Soká tűnődtem egyedül s azalatt néhányan zörgettek ajtómon. Talán gratulálni jöttek. Feltűnék előttem literatúránk állapotja is, s most győződém meg tisztán arról, mit soká nem kívántam hinni: hogy valóban nem messze haladtunk még, midőn egy egész esztendő lefolyta alatt az én munkám lehetett legjobb; mely Angliában és Amerikában csupán csak mindennapi gondolatok könyve lehet. Valóban nem messze haladtunk! S sebes hervadással érzem elfoszlani szép reményeimemet, hogy életemben megérhessen literatúránknak képzelt szép szakát. És égeté a nyert koszorú homlokomot. Ily meggyőződésre, ezen tárgyról írt, egy egész nagy könyv sem hozhatott volna. Szégyelném egy angolnak vagy amerikainak mondani, hogy ennél jobb könyv egy egész év alatt nem teremhetett nálunk.

De micsoda lélekkel fogadjam el hát e summát? Költheték-e abból egy krajcárt is pirulás nélkül? Ily tűnődésimből egy vigasztaló gondolat ragada ki. Midőn néha a gazdagság gondolatja is beszötte magát álmodozásimba, az is mindig elválhatlan következményű gondolat

volt, mely szép alapítványokat tehetnék nagy gazdagsággal. És íme itt az alkalom, mely soha többé nekem meg nem jelen. Meghatározám, hogy e summával egy alapítványt teszek, s ezt a társaság tőkéhez ajánlom örökös alapítványképpen. S már most könnyebben lélegzeltem, kimentem az utcára, hol annyiféle gratulációt kelle elfogadnom. És neheztelés nélkül szenvedék némely kíméletlen kérdéseket is e szép summának hová és miként léendő fordításáról.

SZEPTEMBER 23KÁN

Megérkezék a Guberniumhoz a tiltott könyvek katalógusa, és abban meg van tiltva az én munkám is, s csak „Erga Schedam” lehet olvasni. Ez nagy megtiszteltetése munkámnak! Mégiscsak van abban valami, mi béhatást tett. De késő már, azt hiszem, hatott a méreg, s a tiltással csak ingereltetik.

SZEPTEMBER 29KÉN

Hallom, sokan bolondnak neveznek, hogy a nyert 200 aranyból fundatiót csinálék. Hogy szegény létemre így ellököm magamtól a segedelmet. Ily konyhalelkűek észrevétele nem búsít. Resteltem magyarázni nekik a dolgot. Hanem ha a társaság maga nem találná elfogadni fundációm, már ez nagyon fájna, ez megalázná érzésemet.

OKTÓBER 5KÉN

Vettem az új titoknok, Schedel levelét. Melegen fogadta fundáció tételemet, írt az igazgatóságnak iránta, s minél hamarabb hivatalosan kiadja az elfogadtatást. Azt írja, hogy új hivatala kezdetén e jó ómenű levelem meglepte s könnyezett olvasása alatt. Engem is nagyon megérzékenyítette levele. A megelégedés érzelmének ezen nemét soha nem ismertem. Szívem dobogott, könny ragyogott szememben, nagy léptekkel jártam szobámban, gondolat és érzelem, a szív és ész minden munkálatja egy repeső öröm áradozása volt nekem. Úgy tetszett, mintha minden bűneim megbocsáttattak volna, mert a hazának tehetém e kevés áldozatot tettlegesen. S mely nyugalmat sugározott jövőmre e tettem emléke! E sóhajtás, e könny, e pillanat ezer procentekkel visszafizeté nekem e kevés tőkét. Be boldogító az öröm sóhajtása s öröm könnye! Be boldog, ki adhat, ajándékozhat! Mennyi tiszta örömet szerezhet magának a gazdag!

OKTÓBER 6KÁN

Porba csúszás-mászásnak új napja! Megint meg kellett-e érnem nemzetem gyalázatját! hogy elvesse magát, mint egy zsarnoknak járomhoz szokott népe, s vetélkedjék a szolgáltság hívségében! Eloszlasz-e tehát nekem végsugároddal is, nemzetiségnek szép álma? Szabadság, önerejűség, nemzeti jólét, mind hiú képzeletek lesztek-e? Így hullnak-e el naponként, kiknek tántoríthatatlanságában nagyba fogadtam volna? s végre, csak egyedül maradok-e, vagy én is megadom-e magamot, hogy hitvány létezőm még tovább taszithassam? Istenem őrizze meg attól, hogy valaha megtagadjam magamot s eddigi egész pályámat meghazudtoljam. Küldj ínséget, nyomorúságot reám, csak lelkem erejét ne vedd el.

NOVEMBER 12KÉN

Néhány hét múlt el, mióta csak a hivatalnak élek, mint a napszámos. Vigyáznom kell magamra, hogy kötelességemet szőrszálig pontosan teljesítsem, s ezen oldalamról senki meg ne támadhasson. Úgy érzem, hogy egy idő óta talán semmit nem is gondolok, vagyis inkább gondolatimmal oly formán állok, mint a tolvaj lopott portékáival. Nem kezd lenni vélekedésem is, s bármit vitassanak, nem érdekel a dolognak erre vagy arra dölése. Vagy ha felszólítva vagyok, a mesebeli náthás rókaként felelek, hogy nem tudok ítélni, mert nincs szaglásom. Ez már rossz, ezt nem szeretem, mert jele, hogy az intimidáció rajtam is erőt kezd venni. Ez kétségbeesés előjele, vagyis, hogy a politia szagát mindenütt érzem.

NOVEMBER 13KÁN

Heckenast sok bosszúságot csinál nekem. Azt írta a minap, hogy könyvem németre fordíttatta, s Lipcsében ki akarja adatni. Megint színre akar hurcolni engem ez az ember, ily megvásárlt tárggyal. Szívesen kérem, ne tegye azt, mert meggyújtja bajomat, mivel a munka meg van már tiltva. Most azt írja, hogy barátim közbevetésökre, csupa nagylelkűségből, lemond a munka kiadásáról, ha 50 ezüst forintot fizetek neki s még valami dissertációt írok számára. Módom sincs, kedvem sincs feltételeit elfogadni, s többé nem is correspondálok ily kalmárlelkű emberrel. Tilschre bízom, hogy ő protestáljon s fenyegesse.

NOVEMBER 13KÁN [Folytatás]

K. írt nekem, hogy bizonyos dolgában szóljak mellette. K. igazi classicus gazember, melyet keveset ismerek, de mégis nem tudom miért, jólesik, hogy megszólított, s segíteni fogok rajta.

DECEMBER 3KÁN

Baloggal találkozám Tilschnél; félve köszöntem neki, ha talán hidegségével megint eltaszít. De nem látszott hidegnek lenni. Eljöttünkben próbálám magamhoz hívni, s valóban el is jött. Néhány percet mulata nálam. Úgy tetszik, hogy ő megint a régi nyíltszívű ember. Azon nagyon örvendek. Sok chevaleresque van benne.

DECEMBER 4KÉN

Miklós napját illuminálták a deákok. A két iskola titkos egyezésben volt, hogy Wesselényi-nek ezen tiszteletet megtegye. A reformátusok egyszerre 7 órakor gyújtották meg a gyertyákat. De a professorok hamar észrevették a dolgot, s kicsapás büntetése alatt parancsolák eloltásukat. Mondják, professor Sz oly dühbe volt, hogy hamarabb kioltassa a gyertyákat, kezével verte széjjel, s pökdösött azokra. Szegény Wesselényi! Éppen ma esztendeje, száz fáklyák égének tiszteletedre, hosszú sorú követések mentek megköszöntésedre, s ma már státus vétek csak egy gyertyácskát is meggyújtani emlékedre!

DECEMBER 6KÁN

Az angolokkal valék ebéden. Mint látszik, sok ismeretet szereztek állásunkról. Paget azt állítja, hogy igen új s igen tapasztalatlan e nemzet még a politikai taktikákra, és hogy igen sietett nyílt mezőre állani ki. Ily kicsiny nemzetnek, úgymond, legjobb megalázkodni, vagy legfelebb guerillázni. Ma már háromszor hallék ily forma ideát s a kegyelem útját. Mint hallom, sokan tettelegesen lépéseket is tesznek e tárgyban. Látom, utoljára csak egyedül maradok elveim mellett. Kérdém az imént magamtól, ha nem vagyok-e mégis bolond, hogy így egyedül különcködöm? És nem felelék semmit magamnak.

DECEMBER 10KÉN 835

Sokan condoleálának nekem, hogy ma megint praetereáltak. Előbbször valami bántót találtam a dologban, de aztán bizonyos bosszús örömet éreztem ennyi részvételben. És az vigasztala leginkább, hogy ily hitvány embert eddig nem tevének előmbé.

DECEMBER 31KÉN 835

Vannak a szívnek oly babonái, melyeket az észnek legkomolyabb bírálati sem oszlatnak el. És úgy tetszik, hogy ezektől nemhogy megmenekedni kívánunk, sőt élvezetet találunk bennök. Ily babonás előttem az esztendő utolsó estvéje. Akkor mintha angyal jelenne meg nekem, számot kérni a múlt évről, és mintha a jövő évek roppant mezejét láttatná s homályos képeiből sejtegetni engedné, mik lesznek történendők új pályámon. Vértő szív, sajgó sebek, szemrehányás fullánkjai, de önérzet örömei is néha; tiszta lélek és egy parányi meglegedés is, az angyal előtti számadás pontjai. És osztán a jövő képei elibe sóhajlás, hol talán halálom is, talán boldogabb napok még, öröm, bánat és remény várhatnak reám.

De bármely sokszor érém eddig elé ezen babonás estvét s szinte mindig vértő szív s megtörődött fogadkozás vala számadásom - soha ily nyugodtan, a barátság ily érzelmeivel nem várom az angyalt, mint ma. És valóban, meg is jelent, és én nyugodtan s mosolyogva tekinték eleibe. Kitértam szívemet, mint a szerelemnek első vallomásában, bemutattam gondolatim s érzelmeimet, bánatom s örömemet s tetteimnek minden vonását, minden rugóját, mint egy írott könyvben. Remegés nélkül vártam ítéletemet, s az a felsóhajlás, melynek kifejezésére az imádság és hálálkozás még nem talált szót, és az a benn repeső öröm, mely szent borzadás közt könnyet ragyogtat a szemben, kimondák nekem az angyalnak egész hosszú ítéletét.

Nem tudom, mással szokott-e történni? hogy megdicsérje önmagát? Én néha megpirongatom s meg is dicsérem magamot. Az imént ekként dicsérem meg magamot: „Ily becsületes ember soha nem voltál, mint a múlt esztendőben.” És valóban soha nem is vihettam addig, minden igyekezetem mellett is, hogy csak ennyire is meglegedjem magammal! De bizony az sok küzdésembe, sok harcba s önmegtagadásomba került is! Te, cselekedeteknek titkos bírāja! kit lelkesméretnek, természetnek vagy istennek neveznek, engedd meg ezen hiúságomat, hogy feldicselkedhessem előtted nehéz harcaimmal, leverő akadályimmal s ily nemes győzedelmekkel! Te láttál engem sok esztendő alatt fogadkozni, törekedni s ezerszer bukni! És íme, most legelőször merészen, bizodalommal, a barátság tekintetével járulhatok elődbe, s egész önérzetemmel!

De ezen esztendő sokat is változtatott rajtam. Szörnyű különbséget találtam, a virtus theoriája s igazi elszánt annak élni kívánás közt. Valóban nem könnyű vállalat egészen reformálni akarni magunkot. Nekem legalább sok harcba került. Oly kényes vállalat, mely könnyen

embergyűlölővé tehet, vagy a vétkekbe az elvetemedettségig visszabuktathat. És e két túlság közt bizony néha tántorgék is. Midőn nem a mennyország jutalmáért kívánunk jók lenni, nemcsak az imádságban helyezzük minden reményünket s nem is a vallás köpenyege alatt keresünk menedéket, akkor már az észnek és akaratnak egész ereje kell egyedül küzdeni a harcot.

Ezen esztendő hozott azon tapasztalásra is, hogy egy pozitív vallás sem elégséges az embernek oly tökéletes erkölcsi szabályokat adni, melyekben az ész is megnyughassék. A büntől minket nem az imádság, nem a Jézus vére, sőt maga az isten sem ment fel; csak mi magunk tehetjük s tesszük, ha megszűnünk bűnösnek lenni.

Azt hiszem s tapasztalom, hogy semmi nincs nagyobb akadályára az erkölcsi törekedésnek s a lélekismeret tisztában tartásának, mint a vallásnak amaz igen is önkényesen, ravaszul s elfacsarva magyarázott elve: hogy a Jézus a mi bűneinkért szenvedvén, az istennek kegyelméből és irgalmából, bűneink megbocsáttatnak, ha szorgalmason imádkozunk s a vallásos ceremóniákat megtartjuk. Egy a legveszedelmesebb elvek közül, s ezt igen is szorgalmason trombitálják a papok, catechésisek és theológiai. Ez a rosszul magyarázott elv az, mely a lélekismeret józan, de komoly hangja és üldözése elől széles asilumot nyit a vétkesnek. Nincs oly rossz ember, kit néha meg ne döbbsentene lélekismerete s jó utra térni ne kívánna. Érzi a legmélyebb elsüllyedésében is, hogy mégiscsak szebb becsületes embernek lenni. De az angyalnak ezen ritkán megzendülő hangját a gyarló emberben előlik a vallásos ceremóniáknak csak a szemfényvesztésre célzó magyarázóit, és a szegény gyarló ember, látván, hogy ily könnyen segíthet magán, ismét nyugodtan tovább folytatja a bünt. Mert a megtörődés, önmagával küzdés és megtagadás nehéz pályája helyett ezen csalóka asilumot mutatja neki a pap és cathekizmus, s midőn a Jézus szenvedése contójára, robotaként kiállta a vallásos ceremóniákat, megint tovább halad előbbi pályáján.

A philosophia s erkölcstudománynak ily harcában, szembe a pozitív vallás ellen, nincs egy fontosabb kérdése az életnek, mint a vallás elvei mostani állása. Azt hiszem, ki bár ritkán is, józanon elmélkedett a vallásról s elmélkedett azzal együtt a philosophia s vallástudomány elveiről is, lehetlen volt nem éreznie, hogy a vallásnak reform kell; mert az, mint a Jézus után annyifelé elmagyaráztatott, nem ad nyugalmat az észnek. A Jézus talán nem is akart az egész emberiségnek s az emberek minden míveltségű osztályainak generális vallást alkotni. Az ő szemei előtt csak elnyomatott hazája állott. Látta, hogy a zsidó papság, vallásos szemfényvesztései által, demoralizálta a népet, vakságban s szellemi rabságban tartja, hogy annál önkényesebben uralkodhassék. Látta nemzetének politikai elnyomattatását s semmiségét is; tudta, hogy a hazát csak erkölcsi erő emelheti fel. De akkor csak a vallás által lehetett behatást várni, tehát a zsidók akkori körülményeikhez, eszökhöz, balítéleteikhez s felfoghatóságokhoz képest szólt, cselekedett s tanított. Hiába akart volna észvallást, philosophiai míveltséget tanítani, az mind felül volt a köznép megfoghatóságán.

De ezen vallásban nem találja fel többé magát a más mívelődésű kor. Úgy látszik, hogy a pozitív vallások elleni megalégedetlenség, szinte az egész keresztény világban, már nyilvános titok. Írók munkáiban, tanítószékekben, társaságokban s az elmélkedés szinte minden tárgyaiban homályosan érintgetni látjuk és halljuk e nyilvánosodó titkot. Így vala ez a görög és római vallásokkal is, a história szerint.

1836 JANUÁR 6KÁN

A napokban még egyszer végigolvasám a fennebbiek, miket a múlt esztendőben írok a velem történeteikről. Azokban néhol igen gyönyörködtem, mintha egy idegen munkáját olvasnám oly tárgyakról, mik nekem is gondolatim valának. Néhol nevettem feszült érzelmeimet, megint sóhajtottam, midőn az ott leírt helyzeteim újra feltűnének. Sokat találék, mikről most másként vélekedem, megint olyakat, miket kívántam volna, hogy írva ne legyenek, de meghatározám, hogy azokat úgy hagyom, mint vannak. Bánom, hogy még ez előtt nem kezdettem ily naplót. Mely nagy gyönyörrel s tanúsággal olvasgatnám most! Ez valóságos thermomentruma s barometruma érzésink s gondolatink változásainak s mívelődésünk elébb- vagy visszaléptének.

Az olvasás alatt most leginkább unám azon helyeket, hol politica fordul elé, s akkor pedig egész lelkemet csak ezen tárgy foglalá el. Azok mind elkeseredés s talán nagyított szempont szüleményei. Háládatlan szenvedelem a politica! És kivált nekem, erőtelennek. Küzdeni meg nem győzhető akadályokkal; tűnődni soha el nem érhető boldogság után; örökösön elkeseredés bánatját fojtogatni, s oly nyugtalan életet élni, mint a megcsalódott szerelmesé! Ez valóban kínos élet. De miként menekedhessem attól, mivel lelkem egészen tele van? Sokszor jutnak eszembe az üldözött girondista Barbaroux-nak ama szavai: „Ha még egyszer újra-kezdhetném életemet, akkor napjaimat egészen azon nemesebb vizsgálatoknak szentelném, melyek az emberi szellemet túlemelik e világon, s soha eszembe nem jutna egy erkölcsi megromlott nép szabadsága megszerzése iránti törekedés. Az erkölcsi erő nélküli nép nem méltó a philosophiai szabadságra. Láttam a franciákat tegnap lángolni a legnemesebb érzelmekben s ma a legigazságosabb ember vére után szomjúhozni.”

Ha vajon az idén változnak-e politikai borongós nézetim? Ha e haza szebb jövődjének bár reménye nem enyhíti-e annyi kiállt néma gyötrelmimet? Hogy ez iránti gondolkodásom más irányt vegyen, érzem, igen nagy szükségem van reá. Mert lelkem ereje igen szenved, naponként hervadoznak szívemben a képzelődés szebb virágai, büszkeségem kezd alázkodni, részvétlenülök a becsületvágy érzelve iránt, és még amitől leginkább borzadok, a Jónak és Igazságnak hiedelme olykor ingadoz bennem. De miként menekedhessem e szenvedelemtől? És ha legyőzhettem, az üresen maradt hideg szívben nem foglaland-e a gyűlölség s részvétlenség helyet?

JANUÁR 7KÉN 836

Ma is naplóm nézegetésével foglalatostkodám, s most egészen más oldalú gondolatok keletkezének bennem. Még eddig senkivel nem közlöttem ezeket, de hátha történetesen politicus vagy vallásos bigottak kezébe kerülhet? Ez sok gyengémet, szívemnek sok titkát s gondolatimnak oly egyenes kifejezését foglalja magában, melyek csak önmagamnak megvallhatók. Könnyen visszaélhetnének vele, s szamarak előtt nevetség tárgya is lehetnék. De igen sajnálom megválni tőle, s búsulnék, ha elveszne. Nem tudom, nevetséges vagy borzasztó dolognak nevezem-e helyezetünket, hogy az embernek félnie kell önmaga számára is egész tisztaságában leírni gondolatit és érzelmeit? Ekként kell-e kétszíniséghez szoktatnunk magunkot még magános elmélkedéseinkben is, s megcsalni magunkot, a világot és az istent is? Valóban nevetséges félelem lepott vala meg. Haboztam, ha folytassam-e tovább, vagy ezt is tűzbe vessem? Meglehet, későbbre elégetem, de most sajnálom megválni tőle, s tovább folytatom, s majd ha érkezem, még egyszer leírom, hogy ha egyik vész, a más maradjon meg.